

Central European
Digital Media
Observatory

Čerstvý vítr

Komplexní analýza prezidentských voleb v České republice a Černé
Hoře v roce 2023

Espresso

Michal Šenk a Luka Nikolić

1. Úvod

V prvních měsících roku 2023 se ve dvou evropských zemích konaly prezidentské volby, které bylo možné v mnoha ohledech považovat za významné. Nejprve v lednu Česká republika ukončila tři desetiletí téměř nepřetržité a postupně stále více proruské vlády dua Klaus-Zeman a zvolila si za hlavu státu Petra Pavla, bývalého náčelníka NATO a politického outsidera. V dubnu se pak Černé Hoře podařil podobný kousek, když její občané dali sbohem Milu Đukanovićovi, zřejmě nejdůležitějšímu politikovi posledních třiceti let, a zvolili místo něj Jakova Milatoviće, šestatřicetiletého ekonoma a relativního politického nováčka. Obě volby měly v jistém smyslu nádech konce jedné éry, jelikož ukázaly rostoucí touhu posunout se od osobností úzce spjatých s řízením obou zemí od počátku devadesátých let. To dokládá i skutečnost, že oba kandidáti zvítězili s nebývale vysokým volebním ziskem: Pavel získal 58 % a Milatović 58,9 % hlasů. V obou případech se volby odehrály na pozadí narůstající polarizace společnosti, kterou pouze zvýraznila probíhající válka na Ukrajině a s ní související zintenzivnění ruských hybridních aktivit v Evropě a prohlubující se ekonomické potíže. To, že tento kontext přinesl podobné výsledky ve dvou zemích, které obvykle nejsou dávány do souvislosti, stojí za detailnější pohled.

Volby v obou zemích zároveň nebyly totožné. Jakkoliv by bylo lákavé vidět je černobíle – jako dvě země dávající jasně najevo zesilující touhu přiblížit se západu – podobný výklad nese riziko, že přehlédneme nejen důležité rozdíly mezi volbami, ale i významné nuance každých z nich. Pro lepší pochopení toho, proč se volby zdají být podobné, je nutné nejprve dobře pochopit každé zvlášť. To je i cílem této analýzy, která se jednotným pohledem snaží poskytnout plastický, v lokálním kontextu ukotvený, ale zároveň porovnatelný přehled toho, jak prezidentské volby v České republice a Černé Hoře proběhly. Práce zkoumá celou řadu témat – od politických systémů a politické situace v zemích přes diskurzivní a vizuální aspekty voleb až po roli ruských dezinformací – za účelem poskytnutí komplexního popisu voleb a objasnění klíčových rozdílů a podobností. Práce zdůrazňuje nesporné odlišnosti mezi volbami v obou zemích, ale zároveň ukazuje, že si v řadě ohledů byly podobné, a to i tam, kde to není na první pohled zřejmé.

Práce se dělí do tří částí. Nejprve je poskytnut ucelený přehled postavení prezidenta v české ústavě a politické praxi následovaný hloubkovou analýzou prezidentských voleb. Stejný postup je následně použit v případě Černé Hory. Třetí část shrnuje oba případy a přináší komparativní pohled, z něhož vyvozuje několik závěrečných bodů.

2. Česká republika

a. Ústavní a politické souvislosti voleb

i. Prezidentské pravomoci de iure: prezident v rámci systému

Z ústavního hlediska je Česká republika parlamentní demokracií.^[1] V takovém systému, na rozdíl od poloprezidentského či prezidentského, je těžištěm politické moci přímo volený zákonodárny sbor – v českém případě dvoukomorový parlament – a z něj vzešlá vláda. Role prezidenta v těchto systémech bývá tradičně

omezená, obvykle na řadu ceremoniálních, reprezentačních a procedurálních funkcí. Tak je tomu u většiny pravomocí formálně přiznaných českému prezidentovi. Prezident například zastupuje stát navenek, sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy, je vrchním velitelem ozbrojených sil, jmenuje a odvolává vedoucí zastupitelských misí, vyhlašuje parlamentní volby, podepisuje přijaté zákony, svolává a rozpouští Poslaneckou sněmovnu nebo jmenuje a odvolává předsedu vlády a další členy vlády.^[ii] Přestože se tyto pravomoci týkají klíčových politických procesů v zemi, vliv prezidenta na ně je z nastavení minimální. Ve většině případů je role prezidenta symbolická: velení ozbrojeným silám neznamena skutečné vojenské velení, spíše udělování státních vyznamenání a povyšování generálů.^[iii] Ve spoustě ohledů prezident pouze přijímá nebo schvaluje rozhodnutí jiných aktérů, jako v případě ratifikace mezinárodních smluv či rozpuštění Poslanecké sněmovny a přijímání demise vlády, které se řídí zvláštními postupy (ačkoliv níže uvidíme, že situace není vždy tak jednoduchá). Nutno dodat, že prezident má i pravomoci, které mu dávají větší vliv. Prezident například samostatně vybírá a jmenuje členy bankovní rady České národní banky a uděluje milost. Jedná se však o vzácné výjimky a další podobné pravomoci jsou obvykle podmíněny součinností dalších politických aktérů.^[iv] Prezident například jmenuje soudce Ústavního soudu, ale pouze po dohodě se Senátem. Stejně tak může vetovat zákon, jeho veto ale může Poslanecká sněmovna přehlasovat.

Z formálního hlediska je tedy postavení českého prezidenta typické pro parlamentní demokracii. Jistou anomálií je způsob volby: český prezident je volen přímo, nikoliv zákonodárci, jak je v parlamentních systémech obvyklé. Samotný systém volby je poměrně standardní: pro kandidaturu je nutné nasbírat 50 000 podpisů nebo získat podporu 20 poslanců či 10 senátorů. Kandidáti se následně utkají ve standardním dvoukolovém klání, kdy buď jeden kandidát získá více než 50 % hlasů v prvním kole, nebo dva kandidáti s nejvyšším počtem hlasů postoupí do kola druhého, které se koná dva týdny po prvním. Prezidentem se pak stane ten, kdo ve druhém kole získá více hlasů. Za zmínku stojí, že přímá volba v zemi existuje teprve od roku 2013, kdy byla zavedena po dlouhé řadě pokusů a údajně dlouhodobé vysoké poptávce obyvatelstva.^[v] Změna způsobu volby nebyla doplněna i změnami faktických pravomocí prezidenta, s výjimkou ztížení podání ústavní žaloby na prezidenta. Přesto existují názory, že přímá volba do budoucna vychýlí politickou rovnováhu moci směrem k prezidentovi a postupně přemění systém v poloprezidentský.^[vi] Skutečnost, že Miloš Zeman, první přímo zvolený český prezident, byl často obviňován z překračování svých formálních pravomocí, dává podobným obavám jistou váhu. Jak ale podrobně popisuje následující část, překračování formálních prezidentských pravomocí má v českém politickém systému mnohem delší tradici.

[i] Karel Klíma, *Ústavní právo České republiky* (Plzeň: Aleš Čeněk, 2008), 295; srovnej Miloš Brunclík a Michal Kubát, "Český parlamentní režim po roce 1989: (2016), *Acta Politologica* 8, č. 2, s. 1. - 2. vydání: 14.

[ii] Ústava České republiky, čl. 62-63; Jan Wintr, *Principy českého ústavního práva* (Plzeň: Aleš Čeněk, 2020), 104-105; Klíma, *Ústavní právo*, 312-315; Vladimír Sládeček, "Čl. 62" a "Čl. 63", in *Ústava České republiky: komentář*, eds. Vladimír Sládeček a kol. (Praha: C. H. Beck, 2016), 592-644.

[iii] "Povinnosti a práva prezidenta Petra Pavla jako vrchního velitele ozbrojených sil," Ministerstvo obrany České republiky, poslední změna 9. března 2023, <https://mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/povinnosti-a-pravoce-prezidenta-petra-pavla-jako-vrchniho-velitele-ozbrojenych-sil-242561/>.

[iv] Souhlas obvykle zahrnuje tzv. kontrasi gnaci jiným vysoce postaveným politickým činitelem, například předsedou vlády nebo předsedou Senátu. Viz Ústava ČR, čl. 63.

[v] Jan Kudrna, "Přímá volba prezidenta - konec cesty trvající 23 let," *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica* 4 (2011): 9-26.

[vi] Wintr, *Principy*, 72-73; srov. Marek Antoš, "Pravomoci prezidenta republiky po zavedení přímé volby," *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica* 4 (2011): 27-42.

ii. *De Facto* prezidentské pravomoci: prezident nad systémem?

Navzdory poměrně úzce vymezenému rozsahu pravomocí daných Ústavou čeští prezidenti historicky často využívali svého postavení k významnému ovlivňování politického chodu země. To lze vysvětlit několika faktory. Za prvé, pozice prezidenta má v České republice speciální kulturně-politický status, obvykle odvozený od postavy Tomáše Garriguea Masaryka, prvního československého prezidenta, který byl navzdory omezeným formálním pravomocím silným politickým aktérem.^[i] V české společnosti proto existuje očekávání podpořené legitimitou plynoucí z přímé volby, že prezident má být aktivní.^[ii] Česká ústava zároveň nevymezuje prezidentské pravomoci vždy úplně konkrétně, což dává prezidentovi prostor pro její extenzivní výklad.^[iii] Konečně všichni tři dosavadní čeští prezidenti (Václav Havel, Václav Klaus, Miloš Zeman) byli silnými osobnostmi, které se nezdřáhaly využít statusu prezidenta a volné ústavní úpravy k prosazení svého názoru, zejména pak v době politických krizí. Typicky se toto chování projevovalo ve třech oblastech.

Jmenování a demise. Vypovídajícím příkladem je pravomoc jmenovat ministry. Ačkoli formálně by měl prezident pouze stvrdit kandidáta vybraného předsedou vlády, všichni tři prezidenti usilovali o větší vliv na jejich výběr. Havel i Klaus dočasně odmítali jmenovat několik ministrů (jednoho a čtyři). Odvolávali se přitom na důvody jako nesouhlas se světovým názorem nebo pochybnosti o kompetentnosti kandidáta.^[iv] Oba prezidenti však nakonec nominované ministry jmenovali. Naproti tomu prezident Zeman šel ještě o krok dál: ve dvou případech jmenování odmítal tak dlouho, až premiér (Andrej Babiš) nominanty stáhl a nahradil je pro Zemana přijatelnějšími kandidáty.^[v] Podobně v roce 2017 Zeman odmítl přijmout demisi vlády premiéra Sobotky, čímž ji fakticky donutil zůstat u moci.

Úřednické vlády. Další problematická oblast se týká sestavování vlády. Přestože Ústava neobsahuje žádnou zmínku o podobné pravomoci, prezidenti Havel a Zeman využili politické krize k tomu, aby jmenovali premiéra podle svého výběru a pověřili ho sestavením „úřednické vlády“.^[vi] Ačkoli cílem v obou případech bylo stabilizovat politickou situaci a zajistit správu země do následujících voleb, zejména v Zemanově případě se jednalo o polarizující krok. Zatímco Havlova vláda (premiér Tošovský) byla složena z poslanců a vládla jen omezenou dobu, Zemanova vláda (premiér Rusnok) se skládala z ministrů nezávislých na velkých politických stranách a zůstala ve funkci více než šest měsíců navzdory nedůvěře parlamentu, a to dokonce i po konání voleb. I s ohledem na to, že Zeman při jmenování Rusnoka premiérem ignoroval kandidátku vzešlou z parlamentu, byl tento krok považován za významné překročení pravomocí prezidenta.^[vii]

Zahraniční politika. Zejména prezidenti Klaus a Zeman se snažili hrát větší roli i v oblasti zahraniční politiky. Mezi odborníky na ústavní právo nepanuje shoda na tom, zda má prezident v zahraniční politice autonomii, nebo se musí řídit vládní politikou.^[viii] Například Klaus tak využil této nejistoty a postavil se proti přijetí Lisabonské smlouvy, přestože ji parlament (a zbytek EU) většinou podpořil, a téměř rok odmítal její ratifikaci.^[ix] Zeman zvolil ještě aktivnější přístup a pokusil se zasadit o více proruské a pročínské směřování české zahraniční politiky, a to na úkor obecně prozápadní vládní linie.^[x] V krajních případech tak Zeman veřejně chválil čínský model „stabilizace společnosti“, prohlásil, že ruská anexe Krymu je „fait accompli“, nebo zesměšňoval činnost českých zpravodajských služeb v boji proti ruskému vlivu.^[xi]

[i] Hugh Agnew, *The Czech Lands and the Lands of the Bohemian Crown* (Stanford, California: Hoover Institution Press, 2004), 182; Jan Kysela, "100 let od přijetí ústavy Československé republiky," (přednáška, Městská knihovna v Praze, 11. ledna 2020); Michal Macháček, "Silní prezidenti mají v Česku tradici. Dovedu si představit i poloprezidentský systém," rozhovor Josefa Pravce, *Ekonom*, 2. března 2023, <https://ekonom.cz/c1-67177630-silni-prezidenti-maji-v-cesku-tradici-dovedu-si-predstavit-i-poloprezidentsky-system>.

[ii] Viz Kysela, "100 let"; Wintr, *Principy*, 73.

[iii] Lubomír Kopeček, "Kreativní vládnutí českých prezidentů," *Hospodářské noviny*, 8. 6. 2018, <https://archiv.hn.cz/c1-66161770-kreativni-vladnuti-ceskych-prezidentu>; srovnej Tomáš Pergler, "Na prezidentské pravomoci nesahejme, říkají autoři Ústavy." Srovnej např. *Seznam Zprávy*, 17. prosince 2021. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-politika-na-prezidentske-pravomoci-nesahejme-rikaji-autori-ustavy-183439>.

[iv] "Se jmenováním některých ministrů měli problém Havel i Klaus. Nakonec ale ustoupili," *iROZHLAS*, 18. června 2018, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/miroslav-poche-prezident-klaus-zeman-havel_1806171955_pj.

[v] "Zeman nejmenuje Šmardu ministrem kultury, není prý kompetentní. Hamáček: Ať se jedná podle ústavy," *Lidovky.cz*, 14. srpna 2019, https://www.lidovky.cz/domov/zeman-nejmenuje-smardu-ministrem-kultury-neni-pry-kompetentni-chce-jineho-kandidata.A190814_153614_in_domov_form.

[vi] V historii České republiky se vystřídaly celkem tři úřednické vlády. Třetí (chronologicky druhá) v čele s premiérem Fischerem však vzešla z řad zákonodárců.

[vii] "Zeman: Jan Lopatka, "Czech president angers parties with power grab," *Reuters*, July 8, 2013, <https://www.reuters.com/article/us-czech-zeman-idUSBRE9670NT20130708>.

[viii] Viz diskuse v Sládeček, "Čl. 63", 629;

[ix] Andrew Gardner, "Klaus says he 'will sign' the Lisbon treaty," *POLITICO*, 28. října 2009, <https://www.politico.eu/article/klaus-says-he-will-sign-the-lisbon-treaty>; Ian Traynor, "Vaclav Klaus: How Czech president is fighting on to stop Europe in its tracks," *The Guardian*, 14. října 2009, <https://www.theguardian.com/world/2009/oct/14/vaclav-klaus-lisbon-treaty-czech>.

[x] "Inventura Zemanovy zahraniční politiky. Místo 'čínského lesku' spíš blamáž a horší pověst ve světě," *iROZHLAS*, 7. března 2023, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/milos-zeman-prezident-zahranicni-politika-vsech-azimutu-rusko-cina_2303070620_aur; Maxim Samorukov, "Pragmatic Symbolism: Co znamená Zemanovo vítězství v České republice pro Rusko," *Carnegie Endowment for International Peace*, 1. února 2018, <https://carnegiemoscow.org/commentary/75405>.

[xi] "Anexe Krymu je horká záležitost. Rusko by ji mohlo kompenzovat penězi nebo plynem, řekl Zeman," *iROZHLAS*, 10. října 2017, www.irozhlas.cz/zpravy-domov/anexe-krymu-je-hotova-zalezitost-rusko-ji-mohlo-kompenzovat-penezi-nebo-plynem_1710101341_pj; "Zeman hodnotil výroční zprávu BIS. Je to prý "plácání" a zpravodajci jsou "čučkaři", *Aktuálně.cz*, 6. prosince 2018, zpravy.aktualne.cz/domaci/je-to-placani-zpravodajci-jsou-cuckari-zeman-hodnotil-vyrocn/r~966b2ec6f99d11e8a0680cc47ab5f122/; Robert Břešťan, "Zemanovo dědictví: lísání se k Číně a Rusku a deset let morální bída," *Hlídací Pes*, 12. ledna 2023, hlidacipes.org/zemanovo-dedictvi-lisani-se-k-cine-a-rusku-a-deset-let-moralni-bidy/; *iROZHLAS*, "Inventura".

iii. Politický kontext voleb: co bylo v sázce

Předchozí část ukázala, že český prezident může i přes omezené formální pravomoci, hrát zásadní politickou roli. Není tak divu, že prezidentské volby, účastí pravidelně srovnatelné s parlamentními volbami, obecně patří k nejvýznamnějším politickým událostem v zemi.[i] Přesto se zdá, že v roce 2023, kdy svůj hlas odevzdalo více než 70 % voličů (o 10 % více než při první přímé volbě), bylo v sázce obzvláště mnoho. Tři důvody ukazují proč.

Osobní vlastnosti a ambice. Přestože prezident Zeman v roce 2018 svůj mandát obhájil, dostupná data ukazují, že ke konci svého druhého funkčního období byl čím dál méně populární, a většina obyvatel se shodla na tom, že zemi ve výsledku spíše uškodil, než prospěl.[ii] Vzhledem k tomu bylo hledání vhodnějšího prezidenta klíčovou motivací většiny voličů.[iii] Neméně důležité pro dynamiku voleb však bylo i rozhodnutí Andreje Babiše, bývalého premiéra (2017-2021), vstoupit do volebního klání. Babiš, miliardář vlastníci 30 % všech českých médií, je silně polarizující postavou české politiky, a je často obviňován z korupce a autoritářských tendencí.[iv] Jeho rozhodnutí kandidovat bylo často interpretováno jako snaha získat imunitu, která by ho uchránila před případným vězením, protože Babiš byl v té době souzen za zneužití evropských fondů (nakonec byl zproštěn

viny).[v] Důležitější však mohlo být i to, že volby byly pro Babiše příležitostí, jak si po sérii volebních porážek zajistit tolik potřebné politické vítězství.

Eroze sociální soudržnosti. Volby se zároveň konaly v kontextu rostoucí polarizace a klesající důvěry ve státní instituce.[vi] Babišovo vládnutí se společně se Zemanovým (druhým) funkčním obdobím vyznačovalo rostoucím výskytem protivládních protestů. Jeden takový protest požadující Babišovo odstoupení přitáhl více než 200 000 lidí – největší počet od Sametové revoluce.[vii] Velkou zátěž pro českou společnost přinesla také pandemie Covidu-19, kdy neobratný postup Babišovy vlády nejen dále nahlodal její podporu, ale především rozdělil společnost na tábory zastánců a odpůrců omezení/očkování.[viii] Situaci nepomohl ani bankrot významného dodavatele elektřiny a plynu (s milionem zákazníků) a rostoucí inflace.[ix] Ačkoli tyto události nakonec napomohly Babišově porážce v parlamentních volbách v roce 2021, nová vláda premiéra Fialy si v době sepsání této práce nevedla o moc lépe. Rostoucí ceny a příliv ukrajinských uprchlíků v souvislosti s ruskou invazí posílily stále radikálnější protivládní protesty a přispěly k rostoucímu pocitu sváru ve společnosti.[x]

Ruský revizionismus. Poslední důvod je geopolitický. Ve světle probíhající války na Ukrajině velmi záleželo na tom, jak se k ní nový prezident postaví. Rok před invazí Česká republika vyhostila 63 ruských diplomatů poté, co se zjistilo, že ruští agenti v roce 2014 sabotovali sklad zbraní na českém území.[xi] Jednalo se o zásadní zlom. Po letech Zemanova nadbíhání Rusku se Česká republika náhle dostala na „oficiální seznam nepřátel“ Ruska a vztahy mezi oběma zeměmi fakticky zamrzly.[xii] Po invazi 24. února navíc Fialova vláda zaujala jednoznačně proukrajinský postoj, přislíbila zemi materiální podporu a zasadila se o další kola protiruských sankcí.[xiii] Vzhledem k potenciálně vysokému vlivu prezidenta na zahraniční politiku, není překvapivé, že se válka na Ukrajině nakonec stala jedním z klíčových témat voleb a že samotné volby byly cílem (pro)ruských dezinformačních aktivit (viz níže).

[i] "Volební účast: e15, 28. ledna 2023, <https://www.e15.cz/volebni-ucast-v-cr>.

[ii] "Češi by Zemana ohodnotili čtyřkou, ukazuje průzkum. Lidem vadí arogance, kladně naopak hodnotí podporu Ukrajiny," NMS, 26. ledna 2023, https://nms.global/cz/vysvedceni_pro_prezidenta; "Prezident Zeman by dostal tři minus. Jedničku by mu dalo jen pár procent lidí, ukazuje průzkum," iROZHLAS, 22. listopadu 2022, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/milos-zeman-bleskovy-pruzkum-prezident-statni-vyznamenani-median_2211070600_pat.

[iii] "Co očekáváme od prezidenta?", STEM, přístup 30. března 2023, <https://www.stem.cz/co-ocekavame-od-prezidenta/>.

[iv] "Babiš ovládá 30 procent soukromých médií, uvádí zpráva. Nesmysl, reaguje premiér," *Aktuálně.cz*, 18. října 2019, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/babis-stale-ovlada-media-tvrdi-evropska-novinarska-federace/r~d63de26cf16a11e9ac60ac1f6b220ee8/>.

[v] Jaroslav Soukup, "Babiš prohrál třetí volby v řadě," *Noviny.cz*, 28. ledna 2023, <https://www.novinky.cz/clanek/volby-prezidenta-babis-prohral-treti-volby-v-rade-40421366>.

[vi] World Value Survey Wave 7 (2017-2022): Worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp.

[vii] "Czech anti-government protests mark anniversary of revolution," *BBC News*, 16. listopadu 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-50446661>; Alastair Jamieson, "Andrej Babiš: Nejméně 200 000 lidí protestovalo v Praze proti českému premiérovi," *Euronews*, 16. listopadu 2019, www.euronews.com/2019/11/16/thousands-expected-at-prague-protest-against-czech-pm-andrej-babis.

[viii] "Průzkum: Piráti a Starostové mají 30 procent. ČSSD dál padá," *Seznam Zprávy*, 11. dubna 2021, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/pruzkum-pirati-a-starostove-maji-30-procent-cssd-dal-pada-150265>.

[ix] "Bohemia Energy je v úpadku. Češi se nemusí bát o dodávky plynu a elektřiny (jen o raketový růst cen)," *Radio Prague International*, 14. října 2021, <https://english.radio.cz/bohemia-energy-bankrupt-czechs-neednt-worry-about-gas-electricity-supplies-just-8731232>.

[x] "Nebude-li vláda myslet i na Čechy, mohou hrozit sociální bouře," *FinTag*, 21. března 2022, <https://www.fintag.cz/2022/03/21/nebude-li-vlada-myslet-i-na-cechy-mohou-hrozit-socialni-boure>.

[xi] "Dozens Of Russian Diplomats Leave Czech Republic Amid Strained Relations", *RFE/RL*, 29. května 2021, <https://www.rferl.org/a/czech-russia-diplomats-leave/31280065.html>.

[xii] "Rusko zařadilo Českou republiku na oficiální seznam nepřátel," *The Economist*, 27. května 2021, <https://www.economist.com/europe/2021/05/27/russia-puts-the-czech-republic-on-an-official-enemies-list>.

[xiii] Petr Fiala, "Boj Ukrajiny je i naším bojem," *POLITICO*, 31. října 2022, <https://www.politico.eu/article/ukraine-russia-war-czech-pm/>.

b. Analýza voleb

Tato část práce analyzuje hlavní procesy, které provázely prezidentské volby. Nejprve se zabývá kampaněmi a strategiemi (především) tří hlavních kandidátů - Andreje Babiše, miliardáře a bývalého premiéra, Petra Pavla, armádního generála ve výslužbě a bývalého předsedy vojenského výboru NATO, a Danuše Nerudové, ekonomky a bývalé rektorky – a to nejprve z hlediska diskurzu a poté vizuálně. Každý oddíl je rozdělen na dva pododdíly reflektující jednotlivá kola volby. Následně se tato část práce věnuje důležitému faktoru voleb – detailnímu popisu proudů ruského vlivu. Nejprve se práce dívá na postoje a diskurz jednotlivých prezidentských kandidátů, poté probere působení dezinformačních kanálů.

i. Témata a narativy: diskurz

První kolo. Všichni tři kandidáti se snažili reagovat na sociální situaci popsanou v předchozí části a nastolovat témata, která na ni odpovídala. Tematické zaměření kandidátů, alespoň pokud jde o diskurzivní pohled, se tak před prvním kolem z velké části shodovalo a překrývalo. Ústřední téma bylo jasné: „situace v naší zemi není dobrá a je třeba s tím něco udělat“. Každý z kandidátů nicméně zvolil jiný důraz a tón. Pavel například zdůrazňoval, že „to dneska vidí každý, že tu v mnoho ohledech vládne nepořádek, chaos a bezradnost“^[i] nebo že „všichni cítíme, že je tu něco špatně: válka, velká drahota a nejistota z toho, co bude zítra“^[ii] Podobný diskurz zvolila i Nerudová: „žijeme v těžké době, ne všem se daří dobře“^[iii] Babiš z této trojice vykresloval situaci nejostřeji a často používal expresivní výrazy jako „všudypřítomná krize, [která] zanechává stopy na duších lidí“, „naše země trpí“ nebo že „Česko se rozpadá“ – a nikdy neopomněl dodat, že za to může Fialova naprosto bezradná vláda.^[iv] Zatímco Babiš byl v tomto směru zdrženlivější (kvůli očekávanému překrývání voličů), Pavel a Nerudová zároveň často zdůrazňovali, že prezident Zeman byl do značné míry součástí problému, nikoli jeho řešením.^[v]

Navzdory společnému ústřednímu tématu se jednotliví kandidáti rozcházeli v navrhovaném receptu na zlepšení neutěšené situace. Rozdíly obvykle pramenily z osobních zkušeností kandidátů. Pavlův přístup byl retrospektivní a volal po návratu k „řádu a klidu“ – doby, ve které se s každým zachází spravedlivě a nikdo není nad zákonem. K tomu bylo zapotřebí prověřeného, realistického a vyrovnaného vůdce, který politiky přiměje, aby znovu mysleli na lidi. Naproti tomu Nerudová se dívala spíše do budoucnosti s tím, že situace je sice těžká, ale můžeme ji využít k tomu, aby se země stala silnější. „Kde bude naše země za pět let?“, ptala se.^[vi] S odkazem na své působení na univerzitě Nerudová vystupovala jako mladá, energická a inspirativní vůdkyně, která přináší naději na lepší a světlejší budoucnost.^[vii] Babišovo poselství bylo chaotičtější. Ačkoli se kampaň snažila vykreslit Babiše jako starého dobrého a starostlivého přítele, známého tím, že „pomáhá lidem“, Babišova rétorika se

soustředila téměř výhradně na šíření negativity. [viii] Ve svých projevech kandidát zpravidla poukazoval na problémy, ukazoval na viníky, ale jen zřídkakdy navrhoval řešení. V důsledku tohoto nesouladu byla tak ústředním tématem Babišovy kampaně podivná snaha vykreslit kandidáta jako poslední výspu chránící české občany před destruktivní politikou Fialovy vlády (Nerudová a Pavel byli vykreslováni jako vládní kandidáti). [ix]

Druhé kolo. Z celkem osmi kandidátů nakonec do druhého kola postoupili Pavel a Babiš, kteří získali 35,4 % a 34,99 % hlasů. [x] Výsledek vyvolal v Babišově týmu paniku: vzhledem k tomu, že většina relevantních kandidátů z prvního kola (Nerudová - 13,92 %, Fischer - 6,75 %, Hilšer - 2,56 %) přislíbila podporu Pavlovi, dostal se Babiš do značně nevýhodné situace, zdánlivě bez šance na vítězství. [xi] To bylo patrné již na Babišově tiskové konferenci po prvním kole, na níž zcela opustil veškerou zbylou snahu o přátelskou a pozitivní kampaň a přešel do plného útoku na svého soupeře. Za zmínku stojí, že Pavla tehdy přirovnal mimo jiné k ruskému prezidentu Putinovi. Tisková konference rozčarovala i některé Babišovy bývalé blízké spojence. [xii] V následujících dvou týdnech pak Babiš nejen znásobil svá předchozí negativní sdělení (Pavel jako vládní kandidát), ale především udělal ústřední téma voleb z války na Ukrajině. Samotná válka nebyla před prvním kolem zásadním tématem – ačkoliv se objevila v naratívech některých kandidátů, nevedly se o ní zásadnější spory. [xiii] V druhém kole se však stala středobodem Babišova úsilí. Díky internímu průzkumu, který ukázal, že české obyvatelstvo se nejvíce obává válečného konfliktu, a s vědomím nutnosti usilovat o podporu voličů krajně pravicového kandidáta Jaroslava Bašty (4,7 %), zvolil Babišův tým strategii, která měla vykreslit Pavla jako „válečného štváče“. [xiv] Tato strategie spočívala v tom asociovat Pavla s možností, že Česká republika půjde do války, jako když kampaň tvrdila, že Pavel „nevěří v mír“, a zároveň ukázat Babiše jako mírotvůrce a diplomata, který nikdy „nezatáhne Česko do války“. [xv] Tento postoj paradoxně způsobil Babišův zásadní přehmat, když naznačil, že Česká republika nepomůže Polsku, blízkému spojenci v NATO, v případě napadení Ruskem. [xvi]

Ačkoli ‚otázka války‘ před druhým kolem dominovala a určovala agendu televizních debat, Pavlovu strategii výrazně neovlivnila. Naopak, Pavel v kampani kladl důraz spíše na sblížení lidí. Pod heslem „jednoho společenství“ kandidát vyzval všechny voliče, kteří si cení „odvahy, cti, důstojnosti a pravdy“ – ne „lži, strachu a chaosu“ – aby se přidali na jeho stranu. [xvii] Tento inkluzivní přístup, ve kterém sehráli roli i poražení kandidáti z prvního kola, lze nejlépe ilustrovat vizuálně, jak dokládá následující oddíl.

[i] Petr Pavel, "Generál Pavel - Vraťme Česku řád a klid," Petr Pavel, 6. září 2022, video na YouTube, 1:01, <https://www.youtube.com/watch?v=Vo5pbktRQes>.

[ii] Petr Pavel, "Generál Pavel - Zkušeným a klidným vedením proti chaosu a nejistotě," Petr Pavel, 3. ledna 2023, video na YouTube, 0:49, <https://www.youtube.com/watch?v=SECLAvMRFUA>.

[iii] Danuše Nerudová, "Změna, která nastartuje Česko!", Danuše Nerudová, 18. listopadu 2022, video na YouTube, 1:17, <https://www.youtube.com/watch?v=2bZcX20Gd6l>.

[iv] Andrej Babiš, "Budu kandidovat na post prezidenta České republiky," ANO, 31. října 2022, video na YouTube, 10:02, <https://www.youtube.com/watch?v=tFyTu-0YyoQ>; Andrej Babiš, "Mohli jsme zkasírovat energetiku jako všichni ostatní v Unii. Ale my jsme řekli ne.," ANO, 9. listopadu 2022, video na YouTube, 0:38, <https://www.youtube.com/watch?v=xsFGvKXFNU0>; Andrej Babiš, "Naše země trpí. Chudneme. Přestáváme jeden druhému věřit," ANO, 3. ledna 2023, video na YouTube, 7:57, <https://www.youtube.com/watch?v=i4P8fmDRSRg>.

[v] Anna Kanta a kol., "Generál Petr Pavel: Pavel Pavel: Program, názory a kandidatura na prezidenta 2023," e15, 23. ledna 2023, <https://www.e15.cz/petr-pavel-kandidat-prezident-general-nato-ksc-volebni-program>;

Dominika Odvárková, "Danuše Nerudová: Volební program, názory a kandidatura na prezidentku 2023," e15, 7. ledna 2023, https://www.e15.cz/danuše-nerudova-prezidentka-kandidatura-program#nerudova_zeman.

[vi] Danuše Nerudová, "Danuše Nerudová - Kandidátka na prezidentku České republiky," Danuše Nerudová, 31. května 2022, video na YouTube, 1:08,

<https://www.youtube.com/watch?v=U1FMI4z3eCA>; Nerudová, "Změna."

[vii] Nerudová, "Kandidátka"; Danuše Nerudová, "Volební spot Danuše Nerudové!", Danuše Nerudová, 12. prosince 2022, video na YouTube, 0:54, <https://www.youtube.com/watch?v=iNawQj7g-pc>.

[viii] Andrej Babiš, "Volte číslo 7", ANO, 13. ledna, video na YouTube, 1:41, <https://www.youtube.com/watch?v=E1o8FHeCE90>; Babiš, "Budu kandidovat"; Babiš, "Naše země trpí".

[ix] Babiš, "Budu kandidovat"; Babiš, "Volte číslo 7."

[x] "Výsledky voleb 2023 1. kolo," *Seznam Zprávy*, přístup 30. března 2023, <https://www.seznamzpravy.cz/p/vysledky-voleb/2023/prezidentske-volby/kolo/1>.

[xi] Kristýna Matějková, "Volte Pavla, zní od neúspěšných kandidátů. Podpořili ho Fischer, Hilšer, Diviš i Nerudová," *Hospodářské noviny*, 14. ledna 2023, <https://domaci.hn.cz/c1-67159870-volte-pavla-zni-od-neuspesnych-kandidatu-podpori-ho-fischer-hilser-i-nerudova>; Robert Malecký, "Průzkumy před druhým kolem prezidentských voleb vysvětlují Babišovu nervozitu," *e15*, 23. ledna 2023, e15.cz/nazory/pruzkumy-pred-druhym-kolem-prezidentskych-voleb-vysvetluj-babisovu-nervozitu-1396161.

[xii] "Pavel vyhrál v prvním kole. Babiš šokoval svým projektem," *FinTag*, 14. ledna 2023, <https://www.fintag.cz/2023/01/14/pavel-vyhral-v-prvnim-kole-babis-sokoval-svym-projevem/>; Ivo Vondrák, "Tiskovka Babiše nebyla povedená, zvažují odchod z ANO," rozhovor Jaroslava Gavendy, *Seznam Zprávy*, 15. ledna 2023, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/volby-prezidentske-vondrak-znovu-dam-hlas-pavlovi-babisova-tiskovka-nebyla-povedena-223517>.

[xiii] Andrej Babiš, "Důležitá zpráva o stavu naší země z Nadace," ANO, 30. listopadu 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=tIHAcMOXFo>.

[xiv] Tünde Bartha, "Nevyvoláváme strach, odpovídáme na hlas lidu. Asi s tím umím žít, říká šéfka Babišovy kampaně," rozhovor Markéty Boubínové, *Deník N*, 20. ledna 2023, <https://denikn.cz/1059174/nevyvolavame-strach-odpovidame-na-hlas-lidu-asi-s-tim-umim-zit-rika-sefka-babisovy-kampane/?cst=618a52c7efbbd3ac11a184ab4472310f6d610be6>.

[xv] "Babiš mluví o zavlečení Česka do války. Možnosti prezidenta jsou omezené, upozorňuje ústavní právník," *iROZHLAS*, 16. ledna 2023, https://www.irozhlas.cz/volby/prezident-pravomoci-valka-valecny-stav-mobilizace_2301162130_hav.

[xvi] "Babiš řekl, že by při napadení Polska vojáky neposlal, Pavel upozornil na závazek v NATO. Čtěte přepis Prezidentského duelu ČT," *ČT 24*, 23. ledna 2023, ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3559642-zive-prezidentsky-duel-ceske-televize-z-narodniho-muzea; "Babiš uvedl, že by neposlal vojáky na pomoc v případě napadení Polska. Po debatě výrok na sítích korigoval," *iROZHLAS*, 22. ledna 2023, irozhlas.cz/volby/andrej-babis-prezident-nato-debata-ct-petr-pavel-zavazky-vojaci_2301222245_vtk.

[xvii] Petr Pavel, "Generál Pavel - Jsme jedno společenství," Petr Pavel, 24. ledna 2023, video na YouTube, 0:37, https://www.youtube.com/watch?v=IT1Kdb_BJxo; Petr Pavel, "Generál Pavel - Zvolme si pravdu a důstojnost," Pavel Petr, 19. ledna 2023, video na YouTube, 0:30, <https://www.youtube.com/watch?v=DV4-zWUu4mM>.

ii. Témata a narativy: vizuální obsah

V této části práce ukazuje, jak byla hlavní témata identifikovaná v předchozích řádcích reflektována vizuálně. Zaměřuje se nejen na propagační materiály a billboardy, ale také obecněji na to, „jak věci vypadaly“ v kontextu strategií jednotlivých kandidátů.

Obrázek 1 (Zdroj: Facebook)^[1]

^[1] Petr Pavel, "Nejmladší už nejsme, ale sluší nám to taky, ne?", Facebook, 13. prosince 2022, <https://www.facebook.com/prezidentpavel/photos/pb.100063629803829.-2207520000./683833739947351/?type=3>.

Obrázek 2 (Zdroj: Facebook)^[1]

^[1] Pavel, Petr. "V životě jsem byl v situacích, kdy jsem musel přijmout zodpovědnost." Facebook. January 4, 2023. <https://www.facebook.com/prezidentpavel/photos/pb.100063629803829.-2207520000./700653558265369/?type=3>

První kolo. Pavlovo poselství „řádu a klidu“ bylo vizuálně jasně komunikováno. Na jedné straně se velká část videí a obrázků zveřejňovaných na jeho účtech na sociálních sítích snažila vyvolat představu ‚starých dobrých časů‘, kde ‚svět je ještě v pořádku‘. Pavel byl obvykle zobrazován v každodenních situacích a obvykle po boku své manželky (Evy Pavlové), kdy na sobě oba měli běžné oblečení a byli viditelně uvolnění a spokojení (obrázek 1). Lidé tak mohli kandidáta vidět, jak například opravuje střechu, řeže stromy, popíjí pivo s přáteli, jede na motorce nebo společně s manželkou pořádá večeři, vaří, peče cukroví nebo bruslí. Za zmínku stojí, že mnoho vizuálního obsahu se odehrávalo na venkově, nikoliv ve městě. Zároveň ale chtěla kampaň zdůraznit Pavlovy schopnosti jakožto zkušeného a zodpovědného vůdce. To zahrnovala jednak občasné připomenutí kandidátovy

vojenské kariéry, především byl však důraz kladen na jeho zobrazení v civilnějším prostředí, ve kterém Pavel působí jako důstojná osobnost s nohama pevně na zemi, za kterou lidé chodí pro radu (obrázek 2).

V podobném duchu se Danuše Nerudová snažila vizuálně prezentovat svou pozitivní a na budoucnost orientovanou kampaň. To obnášelo ve velké míře využití vizuálního obsahu, který měl navodit dobrou náladu. Kandidátka a další lidé zachycení na různých fotografiích a videích se často usmívali a vyzařovali optimismus. Pro zdůraznění svého moderního a progresivního přesvědčení byla Nerudová často zobrazována obklopená (většinou) mladými lidmi a ve společnosti své mladé a plně podporující rodiny (obrázek 3). Kandidátčini dva synové se ostatně postupně stali klíčovými aktéry kampaně a objevili se na řadě fotografií nebo dokonce v propagačních videích, čímž Nerudová ještě více zdůraznila svůj zájem na tom, aby budoucnost země byla nadějná (obrázek 4). Využití takových vizuálů mělo zároveň zdůraznit její ‚mateřské kvality‘, jak bylo možné pozorovat i na fotografiích a videích vyobrazujících kandidátku po boku starších lidí či při ‚běžných činnostech‘, jako například sběru hub. Tato strategie měla zároveň vyvážit kampaň zaměřenou na budoucnost snahou ukázat, že kandidátka klade stejný důraz i na přítomnost (podobně tomu bylo i diskurzivně).

Obrázek 3 (Zdroj: Facebook [\[1\]](#))

[\[1\]](#) Danuše Nerudová, "Vděk. Radost. Naděje!", *Facebook*, 13. listopadu 2022, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=156185737119262&set=pb.100081835089629.-2207520000.&type=3>.

Obrázek 4 (Zdroj: Facebook [\[1\]](#))

[\[1\]](#) Danuše Nerudová, "Tomuhle pianu je 120 let", *Facebook*, 17. prosince 2022, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=164826002921902&set=pb.100081835089629.-2207520000.&type=3>.

Nesoulad v tónu a rétorice Babišovy kampaně dobře ilustruje i její vizuální stránka. Od počátku kampaně se Babišův tým snažil představit kandidáta v novém světle: navzdory jeho plamenné minulosti, poznamenané agresivním, rozdělujícím a často vulgárním vyjadřováním, byl Babiš najednou prezentován jako ‚nový člověk‘. Jediné, co údajně zbylo z jeho minulosti, bylo to, že „vždy pomáhal lidem“. Ve snaze zaujmout širší spektrum voličů tak kampaň zpočátku vsadila na snahu vizuálně vykreslit kandidáta jako mírného staršího muže (obrázek 5). S tím, že tato strategie nepřitáhla širší voličskou podporu nicméně kampaň postupně přešla k vizuální prezentaci lépe sladěnou s kandidátovou typicky negativní rétorikou. Po dvou měsících a jen pár dní před volbami Babišův tým přišel s novým designem, který vyobrazoval Babiše na pozadí české vlajky, hrozícího prstem a varujícího: „Zastavme vládu a její kandidáty. Naše země trpí!“ (obrázek 6). V jistém smyslu tak Babiš předznamenal svůj radikální obrat v průběhu druhého kola, neboť nový návrh až nápadně připomínal ten, který zvolil krajně pravicový kandidát Bašta (Obrázek 7).

Obrázek 5 (Zdroj: Facebook)[1]

[1] Andrej Babiš, "Kampaň začíná právě teď," *Facebook*, 31. října 2022,

<https://www.facebook.com/AndrejBabis/photos/pb.100044255628110.-2207520000./2701470286656265/?type=3>.

Obrázek 6 (Zdroj: Facebook)[1]

[1] Andrej Babiš, "Sdílejte," *Facebook*, 5. ledna 2023, [https://www.facebook.com/photo/?](https://www.facebook.com/photo/?fbid=2767017520101541&set=pb.100044255628110.-2207520000)

[fbid=2767017520101541&set=pb.100044255628110.-2207520000](https://www.facebook.com/photo/?fbid=2767017520101541&set=pb.100044255628110.-2207520000).

Druhé kolo. Radikalizaci Babišovy rétoriky se přizpůsobila i vizuální stránka jeho kampaně. Například na jednom billboardu využívajícím šablonu z obrázku 6 (a rétoriku podobnou Baštově kampani,

obrázek 7) stálo, že Babiš „nezatáhne Česko do války“, protože je „diplomat, ne voják“. [i] Tím kandidát přímo zaútočil na svého soupeře. Vysoce kontroverzní [ii] bylo pak rozhodnutí týmu umístit černý billboard, navržený tak, aby navodil pocit vážnosti situace, který postuloval falešnou volbu mezi Babišem (mír) a Pavlem (mír ne, tedy válka) (Obrázek 8). Pozoruhodný byl také krok, kdy Babišův tým sdílel na sociálních sítích zfalšované screenshoty internetových konverzací, ve kterých členové Fialovy vlády údajně přislíbili podporu Babišovi. [iii]

[i] Viz foto Gabriela Kuchty, in Bartha, "Nevyvoláváme strach".

[ii] "Babišova politická kampaň porušovala veškeré etické zásady komunikace, uvedly PR agentury," iROZHLAS, January 30, 2023, www.irozhlas.cz/zpravy-domov/kampan-babis-etika_2301301448_zuj.

[iii] Viz Petr Michl, "PR Klub i APRA odsuzují prezidentskou kampaň Andreje Babiše. Porušovala veškeré etické zásady komunikace," FOCUS-AGE, 31. ledna 2023, https://www.focus-age.cz/m-journal/aktuality/pr-klub-i-apra-odsuzuji-prezidentskou-kampan-andreje-babise--porusovala-veskere-eticke-zasady-komunikace__s288x16959.html.

Obrázek 7 (Zdroj: spd.cz) [i]

[i] Radek Rozvorral, "Jaroslav Bašta je jediný vlastenecký kandidát na prezidenta České republiky," SPD, 12. ledna 2023, <https://www.spd.cz/jaroslav-basta-je-jediny-vlastenecky-kandidat-na-prezidenta-ceske-republiky/>.

Obrázek 8 (Zdroj: Deník N) [i]

[i] Foto Štěpán Kareš, in Bartha, "Nevyvoláváme strach".

Vizuální obsah sdílený Pavlovým týmem během druhého kola se snažil posílit poselství „společenství“ a sblížení. Kandidátovy profily na sociálních sítích přetékal fotografiemi, na nichž byla vidět náměstí zaplněná jeho příznivci, Pavel po boku svých bývalých protikandidátů a známých osobností nebo zaplněné koncerty pořádané na jeho podporu (obrázek 9). Zastřešujícím tématem napříč vizuály byla snaha zprostředkovat pocit jednoty, sounáležitosti, nezastavitelnosti a rostoucí podpory široké veřejnosti, často způsobem, který měl evokovat Sametovou revoluci, a to včetně dobové hudby a symbolů.^[i] To vše bylo ve zjevném kontrastu s Babišem, který v té době působil dojmem stále větší izolace. V několika videích, která se zdála být poslední zoufalou snahou přilákat křesťanské voliče, byl Babiš vyobrazen zcela sám a osamocen na návštěvě kostela.^[ii] Ačkoli Babiš v té době také pořádal mítinky, většinou se odehrávaly v uzavřených prostorách, což limitovalo jakýkoliv inkluzivní dojem. Jelikož je navíc často doprovázely menší protestní akce, často se stalo, že jejich následné mediální pokrytí nelibě zdůrazňovalo především napětí a konflikt.^[iii]

[i] "Generál Pavel na Staroměstském náměstí - Jednou budem dál [25. 1. 2023]," Robert Bedrunka, 25. ledna 2023, video na YouTube, 3:31, <https://www.youtube.com/watch?v=YJNaf4k-MWI>.

[ii] Andrej Babiš, "U Jezulátka", ANO, 17. ledna 2023, video na YouTube, 1:36, <https://www.youtube.com/watch?v=34FXVCqOnX8>.

[iii] Vojtěch Vanda, "Trochu jiná zabijačka: Na předvolebním meetingu Andreje Babiše došlo na prejt i fyzické potyčky (Reportáž)," *Refresher news*, 24. ledna 2023, <https://refresher.cz/129651-Trochu-jina-zabijacka-Na-predvolebnim-meetingu-Andreje-Babise-doslo-na-prejt-i-fyzicke-potycky-Reportaz>.

Obrázek 9 (Zdroj: Facebook)^[i]

[i] Petr Pavel, "Nesetkáváme se s něčím, ale pro něco," *Facebook*, 20. ledna 2023, <https://www.facebook.com/prezidentpavel/posts/pfbid02D27B7WEKLSjZUy91Giq75mjjcK7NNfkrkBANRgKi2bTJGmPrKCucRpjxkkmfzFKI>.

iii. *Ruský vliv: postoje kandidátů*

Jak již bylo naznačeno, ruský vliv v České republice byl jedním z klíčových kontextů prezidentských voleb. Až do svého obratu ve světle ruské invaze na Ukrajinu v roce 2022 byl prezident Zeman významným proruským hlasem. Konec jeho mandátu tak znamenal značné ohrožení budoucího vlivu ruských zájmů na českou politiku. Přesto však byly ve volbách v roce 2023 proruské hlasy v menšině a většina kandidátů, včetně Pavla a Nerudové, byli jasně prozápadní.^[i] Pouze dva kandidáti zastávali, nebo alespoň vyjadřovali, názory, které lze zařadit na proruskou stranu zahraničněpolitického spektra. Tím výraznějším z nich byl **Jaroslav Bašta**, bývalý velvyslanec v Rusku a kandidát krajně pravicové SPD (obrázek 7). Ačkoli Bašta zpočátku odsoudil (jako mnozí jiní) ruskou invazi a podporoval pomoc ukrajinským válečným uprchlíkům, v průběhu kampaně bezostyšně šířil proruské narativy,

zpochybňoval ruskou vinu na situaci a sdílel nepřátelské dezinformace.^[ii] Bašta například přirovnal probíhající válku k „občanské válce“, z jejího vypuknutí obvinil americký expanzionismus či prezidenta Zelenského, tvrdil, že Západ by se měl „chovat k Rusku [jakožto jaderné velmoci] s respektem“, a vzhledem k tomu, že „Ukrajina pravděpodobně nezvítězí“, volal po míru ve snaze zabránit celoevropskému konfliktu.^[iii]

Aby **Andrej Babiš ve** druhém kole přilákal další voliče, pokusil se osvojit si některé krajně pravicové a proruské postoje, avšak bez toho, aniž by odradil své tradiční voliče.^[iv] Ačkoli se Babiš snažil rámovat své názory na ukrajinský konflikt pod záštitou „Česka na prvním místě“, často vyslovoval názory, které byly typické spíše pro ruský narativ, jako když uvedl, že Česká republika by již neměla dodávat Ukrajině zbraně a spíše se zaměřit na „pomoc vlastním občanům“ nebo že Západ by měl „s Ruskem jednat“.^[v] V podobném duchu Babiš přirovnal snahu Fialovy vlády potlačit (do značné míry proruské) šíření dezinformací k „cenzuře“ a „nové totalitě“.^[vi] Ve spojení s Babišovým polským přehmatem (viz výše) si kandidátova více a více proruského postoje všimli i na Ukrajině, kdy ho jedny ukrajinské noviny otevřeně označily „proruského kandidáta“.^[vii] Netřeba dodat, že Babišův krajně pravicový obrat kandidáta k vítězství nijak zásadně neposunul. Spíše naopak: z dat ukazujících přeliv voličů mezi prvním a druhým kolem je patrné, že tato taktika se naopak vymstila.^[viii] Babišova rétorika sice dokázala mobilizovat asi 600 000 nevoličů z prvního kola, nicméně mu zjevně zároveň odlákala umírněnější voliče: asi 20 % (cca 430 000) těch, kteří Babiše podpořili v prvním kole, se druhého kola nezúčastnilo. Podobně, možná i kvůli nedostatečné podpoře SPD, se Babišovi nepodařilo získat ani plnou přízeň Baštových voličů, z nichž pro něj hlasovalo jen asi 60 %.^[ix]

[i] Kanta a kol., "Generál Petr Pavel"; Odvárková, "Danuše Nerudová".

[ii] "Jaroslav Bašta," *Atlas vlivu*, přístup 30. března 2023, <https://www.atlasvlivu.cz/jaroslav-basta>; Jaroslav Bašta, "Čínská Latinská Amerika?", *Regionální noviny*, 3. července 2022, http://www.regionalninovinky.cz/zpravy/politika/jaroslav-basta-cinska-latinska-amerika/?fbclid=IwAR3qQfiLbmd3yiT-ooX1E58t4LPTv1tyCJUiAx6LTyQz3ZGRRsYdg7y_VU.

[iii] Barbora Kroužková, "Interview ČT24 s uchazečem o funkci prezidenta republiky Jaroslavem Baštou," *ČT24*, 22. listopadu 2022, video, 26:34, <https://ct24.ceskatelive.cz/3545637-interview-ct24-s-uchazecem-o-funkci-prezidenta-republiky-jaroslavem-bastou>; Jaroslav Bašta, "Rusko má nárok na sféru vlivu. Má nejvíc jaderných hlavic, dokáže věci prosadit silou," Rozhovor Jana Bumby, *Český rozhlas Plus*, 22. února 2022, audio, 25:38, <https://plus.rozhlas.cz/basta-spd-rusko-ma-narok-na-sferu-vlivu-ma-nejvic-jadernych-hlavice-dokaze-veci-8686869>; Kateřina Perknarová, "Putin nemá k útoku důvod. Tlak na konflikt jde z Kyjeva, říká Jaroslav Bašta," *Deník*, 27. ledna 2022, https://www.denik.cz/z_domova/spd-jaroslav-basta-ukrajina-rusko-20230127.html; Miloš Kadlec, "Ruský vlastenecký kandidát Jaroslav Bašta," *Manipulátoři*, 6. prosince 2022, <https://manipulatori.cz/rusky-vlastenecky-kandidat-jaroslav-basta/>.

[iv] Viz Radek Bartoníček, "Babiš v úzkých. Na Ukrajině je fašismus, chci znát váš názor, ptala se ho žena," *Aktuálně.cz*, 4. listopadu 2022, video, 3:46, <https://video.aktualne.cz/video-radka-bartonicka/na-ukrajine-je-fasismus-tvrdili-babisovi-jeho-volici-kterym/r~8d8c15805c2311edb1f50cc47ab5f122/>.

[v] "Babiš by už nedodával zbraně Ukrajině. Ta je přitom životně potřebuje," *Deník N*, 9. června 2022, <https://denikn.cz/minuta/897398>; Andrej Babiš, "Pan premiér by měl věnovat pozornost hlavně NAŠIM občanům," ANO, 22. listopadu 2022, video na YouTube, 1:14, https://www.youtube.com/watch?v=__VB3tA4ApI; Dominika Hromková, Ann Dohnalová a Radek Bartoníček, "Jsem nezávislý a chci mír na Ukrajině. Co tvrdí Babiš v kampani a jaká jsou fakta," *Aktuálně.cz*, 12. ledna 2023, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/tvrzeni-z-babisovy-kampane/r~bca45564919b11ed93abac1f6b220ee8/v~sl:bc97e745e15c3c7a16c59f5e1939f9eb/>; Jiří Sezemský, "Babiš ve sněmovně a 'Lex Ukrajina' v jeho prezidentské kampani," *Forum24*, přístup 30. března 2023, <https://www.forum24.cz/babis-ve-snemovne-a-lex-ukrajina-v-jeho-prezidentske-kampani/>.

[vi] Radek Bartoníček a Anna Dohnalová, "Babiš viní vládu z cenzury a odmítá boj proti dezinformacím. Dříve se na něm podílel," *Aktuálně.cz*, 25. ledna 2023, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/babis-strasi-volice-cenzurou/r~6f27406a9b3911edba5b0cc47ab5f122/>.

[vii] "To je spojenectví? Babiš Poláky zaskočil. Skandální, písíci na Ukrajině," *iDNES*, 23. ledna 2023, https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/rusko-ukrajina-valka-polsko-andrej-babis-petr-pavel.A230123_090736_zahranicni_dtt; Filip Harzer, "Populista Babiš otočil a vytasil válečnou kartu, všimli si Ukrajinci," *Seznam Zprávy*, 16. ledna 2023, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/volby-prezidentske-populista-babis-otocil-a-vytasil-valecnou-kartu-vsimli-si-ukrajinci-223592>.

[viii] Data PAQ Research, vizualizovaná v publikaci "Pavel si jádro voličů z 1. kola udržel. Od Babiše se na 400 tisíc podporovatelů ve finále odvrátilo," *iROZHLAS*, 28. ledna 2023, https://www.irozhlas.cz/volby/prelivy-volicu-prezidentske-volby-andrej-babis-petr-pavel-analyza_2301281930_pek.

[ix] Lucie Stuchlíková, "SPD přímo nepodpoří Babiše na Hradě. Možnost je i nevolit, naznačil Okamura," *Seznam Zprávy*, 17. ledna 2023, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/volby-prezidentske-kdo-dostane-bastovy-hlasy-spd-nechce-pavla-nepodpori-ale-ani-babise-223649>.

iv. Ruský vliv: dezinformace během voleb

Zatímco otevřeně proruské postoje a názory nebyly v diskurzu kandidátů příliš přítomny, pro českou dezinformační scénu to neplatilo. V České republice existuje poměrně široká dezinformační ‚komunita‘, která se aktivně snaží propagovat ruský vliv v zemi hlásáním proruských narativů a šířením nepravdivých informací.[i] Děje se tak prostřednictvím řady kanálů, včetně dezinformačních webových stránek, sociálních médií, řetězových e-mailů, veřejných protestů nebo vlivu některých známých osobností. Po dvou letech vysoké aktivity spojené s pandemií Covidu-19, a posílena válkou na Ukrajině, se tato komunita ve vší síle zapojila také do prezidentských voleb.[ii] Jak ukázaly zprávy českých dezinformačních expertů, během prvního kola se dezinformační aktivita soustředila na jasnou strategii: podpora „proruských“ kandidátů (Bašta - výhradně, Babiš - částečně) a útoky na hlavní „protiruské“ kandidáty (Pavel - výhradně, Nerudová - krátce).[iii] Podpora Bašty šla napříč všemi různými dezinformačními kanály, přičemž převažovalo sdělení, že Bašta je „jediný skutečně vlastenecký kandidát“, „jediný, kdo chce mír“, a že po zvolení „odvolá vládu“ (výsada, kterou prezident dle všeobecného povědomí nedisponuje).[iv] Bašta se také objevil na řadě protivládních protestů, z nichž mnohé organizovali lidé spojení s ruskými vlivovými aktivitami v zemi, a často na nich propagoval narativy, které malovaly Fialovu vládu jako loutku Washingtonu a Bruselu nebo nutnost ukončit válku na Ukrajině, aby se předešlo globální jaderné katastrofě.[v] Za zmínku stojí, že dezinformační komunita, stejně tak jako Babiš sám, následně využila analogická témata a narativy k podpoře Babiše ve druhém kole. To, že byla komunita v přístupu k Babišovi rozpolcená, bylo ale možné sledovat již před prvním kolem: zatímco některé kanály, zaměřené na méně radikální příjemce, prezentovaly Babiše jako *přijatelného* kandidáta, mnohé jiné ho očerňovaly a vyzývaly k odstoupení z voleb ve prospěch Bašty (podobně činil i lídr SPD Tomio Okamura).[vi] Pavel, jakožto dlouhodobý favorit voleb, byl pak hlavním a stálým cílem dezinformačních útoků.[vii] Řada kanálů se snažila Pavla spojit s Fialovou „proukrajinskou a proválečnou vládou“, naznačovala, že bude automaticky plnit její příkazy, a že jakožto bývalý voják nebude váhat poslat „české lidi bojovat na Ukrajinu“ (další pravomoc, kterou prezident nemá).[viii] V návaznosti na její prudký vzestup ve volebních preferencích ke konci roku 2022 některé dezinformační kanály také krátce zaútočily na Nerudovou a poukázaly mimo jiné na údajně špatné hospodaření za jejího působení na rektorátu.[ix]

Dynamika dezinformací v druhém kole byla jednodušší a přehlednější: Pavel se stal téměř jediným terčem útoků a Babiš favorizovaným kandidátem.[x] Co se týče obsahu, útoky proti Pavlovi byly do značné míry pokračováním nastoleného trendu. Jak podrobně uvádí zpráva tuzemské organizace bojující proti dezinformacím Čeští elfové, dezinformační kanály se zaměřily především na snahu vykreslit Pavla jako „válečného štváče“ toužícího vyhlásit plnou mobilizaci a „vládní loutku“.[xi] Často se šířil také narativ o tom, že kandidát je „převlékač kabátů“, což odkazovalo na Pavlovu problematickou

komunistickou minulost, která vadila některým silně prozápadní voličům.[xii] Tyto útoky byly posíleny snahou některých veřejně známých osobností.[xiii] Aby dostal své tradiční role, dosluhující prezident Zeman náležitě veřejně zopakoval hlavní dezinformační narativy, když v rozhovoru pro bulvární deník asi týden před druhým kolem tvrdil, že Pavel je „vládním kandidátem“, spojil heslo „řád a klid“ s komunistickým režimem a problematizoval jeho vojenskou minulost, když uvedl, že v „drtivé většině civilizovaných zemí není hlavou státu voják a je třeba přemýšlet proč“.[xiv] Naproti tomu Babiš nabyl v dezinformační komunitě celkem značné podpory. Jak dále ukazuje zpráva Českých elfů, po prvním kole začala masivní probabišovská dezinformační kampaň využívající četné kanály a automatizované mechanismy (boty), které přejímaly a šířily Babišovu rétoriku.[xv] Za zmínku stojí aktivita facebookové skupiny s názvem „Andrej Babiš prezidentem“, kterou organizoval ruský státní příslušník.[xvi] Jak již ale bylo naznačeno, podpora Babiše ze strany dezinformační komunity nebyla jednoznačná: stejně jako SPD, ani organizátoři tehdejších velkých protivládních protestů Babiše plně nepodporovali.[xvii] Vzhledem k tomu, že řada významných osobností stojících za protesty nabyla popularity během protestů v době pandemie proti tehdejší Babišově vládě byli tito lidé v otázce podpory zdrženliví. Namísto plné podpory se tak Babiš dozvěděl, že ačkoliv byl ze dvou kandidátů tím menším zlem, nevolit byla také možnost.[xviii]

[i] Pro ilustraci viz 168 hodin, "168 hodin: ČT24, 3. března 2023, video, 8:52, <https://ct24.ceskatelevize.cz/3574672-168-hodin-dezinformacni-scena-v-cesku>.

[ii] Barbora Doubravová, "Česká dezinformační scéna masivně podporuje Rusko. NATO prezentuje jako agresora," *Aktuálně.cz*, 15. února 2022, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nato-a-eu-jako-agresori-ceska-dezinformacni-scena-masivne-po/r~ff74731a8e5411ecab010cc47ab5f122/>.

[iii] Čeští elfové, *SPECIÁL: prezidentské volby 2023 - 1. kolo* (Online report, 19. září), <https://cesti-elfove.cz/special-prezidentske-volby-2023-1-kolo>.

[iv] Čeští elfové, *1. kolo*; František Vrábel, "Řetězové maily jsou vážný problém. Mají dopad na statistiky lidí," rozhovor Jakuba Fujáčka, *Echo24*, 23. ledna 2023, <https://echo24.cz/a/HW4wR/zpravy-domaci-rozhovor-dezinformace-kandidati-prezidentske-volby-2023-frantisek-vrabel>; Kremlin Watch, "Chain emails and disinformation in the Czech presidential elections," *Evropské hodnoty*, 1. února 2023, <https://europeanvalues.cz/cs/russian-disinformation-narratives-january-2023>.

[v] "Demonstrace za demisi vlády!", *SPD*, přístup 30. března 2023, <https://www.spd.cz/demonstrace-za-demisi-vlady/>; Aleš Michal, "Nespokojený Václavák se sjednocuje v podpoře Baštovy kandidatury", *Deník Referendum*, 4. ledna 2023, <https://denikreferendum.cz/clanek/34761-nespokojeny-vaclavak-se-sjednocuje-v-podpore-bastovy-kandidatury>; Čeští elfové. *SPECIÁL: demonstrace 3.9.2022 Václavské nám.* Online zpráva, 11. 1. 2023. <https://cesti-elfove.cz/special-demonstrace-3-9-2022-vaclavske-nam/>;

Jaroslav Bašta, "Sprosté slovo "MÍR" - projev na demonstraci v Ostravě," *SPD - Blog Jaroslava Bašty*, 2. října 2022, <https://www.jaroslavbastaprezident.cz/sproste-slovo-mir-projev-na-demonstraci-v-ostrave/>.

[vi] Okamura vyzval Babiše, ať odstoupí z boje o Hrad," *Echo24*, 6. ledna 2023, <https://echo24.cz/a/HKbQ8/zpravy-domaci-prezidentske-volby-okamura-vyzval-odstoupeni-babise>; Čeští elfové, *1. kolo*; Vrábel, "Řetězové maily".

[vii] Čeští elfové, *Měsíční zpráva - prosinec + leden 2023* (online zpráva, 23. února 2023), https://cesti-elfove.cz/mesicni-report-01_2023/; Kateřina Mahdalová a Michal Škop, "Prezident 2023: Kdo podle průzkumů vyhraje volby," *Seznam Zprávy*, 23. ledna 2023, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/volby-prezidentske-2023-pruzkumy-219234>.

[viii] Anna Dohnalová, "Dezinformátoři nejvíce útočí na Pavla. Chce nás vyslat do války, šíří lži internetem," *Aktuálně.cz*, 12. ledna 2023, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/dezinformatori-nejvice-utoci-na-pavla/r~bd49c76a8dd111ed9ae20cc47ab5f122/>; Čeští elfové, *1. kolo*; Čeští elfové, *prosinec + leden*; Kremlin Watch, "Chain emails";

[ix] Čeští elfové, *1. kolo*.

[x] Čeští elfové, *SPECIÁL: prezidentské volby 2023 - 2. kolo* (online zpráva, 20. ledna 2022), <https://cesti-elfove.cz/special-prezidentske-volby-2023-2-kolo/>; Čeští elfové, *SPECIÁL: prezidentské volby 2023 - 2. kolo II* (online zpráva, 26. ledna 2022), <https://cesti-elfove.cz/special-prezidentske-volby-2023-2-kolo-ii/>; Vrábek, "Řetězové maily".

[xi] Čeští elfové, *2. kolo II*.

[xii] Blažek, Petr. "Petr Pavel svou minulost relativizuje. Měl štěstí, že přišel rok 89." Rozhovor Martina Veselovského. *Aktuálně.cz - DVTV*. 14. září 2022. <https://video.aktualne.cz/dvtv/historik-blazek-petr-pavel-svou-minulost-relativizuje-mel-st/r~9a9e795433b811edbc030cc47ab5f122/>; JHR, "Kalousek připomíná Pavlovi minulost u špiónů. "Podlá reklama," vypěnil generál," *Echo24*, 3. srpna 2022, <https://echo24.cz/a/Sw6TV/kalousek-pripomina-minulost-general-pavla-ksc-vojenska-rozvedka>.

[xiii] Například poslanec SPD Ivan David nebo děkan univerzity Miroslav Ševčík. Viz Ivan David, "Běží už příprava na vstup ČR do války na Ukrajině plnou parou?". *Facebook*. 25. ledna 2023. [facebook.com/MUDrIDavid/fotky/a.536146513492531./1823251641448672/](https://www.facebook.com/MUDrIDavid/fotky/a.536146513492531./1823251641448672/?paipv=0&eav=AfakkqLVBt0Og8szkFvOVEvNKOEZ8u8kyQewjBg8fTbuw3ygFhYa5l75l5mOUFbmao&_rdr); Ondřej Koutník, "Ševčík dal rozhovor 'hlásné troubě Kremlu'. Jeho pozici řešil ministr s rektorem VŠE," *Seznam Zprávy*, 25. ledna 2023, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/volby-prezidentske-sevcik-dal-rozhovor-hlasne-troubu-kremlu-jeho-pozici-resil-ministr-s-rektorem-vse-224164>.

[xiv] Vera Renovica a Jakub Veinlich, "Zeman exkluzivně pro Blesk: Rada pro Babiše a útok na Pavla! Celý záznam pořadu," rozhovor s Milošem Zemanem, *Blesk.cz*, 15. ledna 2023, <https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-politika-s-prezidentem-v-lanech/732679/zeman-exkluzivne-pro-blesk-rada-pro-babise-a-utok-na-pavla-cely-zaznam-poradu.html>.

[xv] Čeští elfové, *2. kolo*.

[xvi] Tamtéž.

[xvii] "Vrabel burcoval proti NATO, stovky demonstrujících prošly Prahou," *iDNES*, 21. ledna 2023, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/demonstrace-cesko-na-prvnim-miste-ladislav-vrabel-vaclavske-namesti.A230121_103824_domaci_wass.

[xviii] Tamtéž.

c. Výsledek a dny poté: co následovalo

S historicky nejvyšším ziskem 58 % hlasů Pavel nakonec ve volbách zvítězil a získal nebývale silný mandát. Jen pro srovnání: Zeman zvítězil s 54,80 % (2013) a 51,37 % (2018), respektive 2,71 a 2,85 milionů hlasů. Celkový počet lidí hlasujících pro Pavla byl i díky vyšší volební účasti 3,36 milionu, náskok o necelý milion oproti Babišovi. Ve svém prvním vítězném projevu Pavel navázal na svůj předvolební diskurz a prohlásil, že své prezidentství bude považovat za úspěch pouze tehdy, pokud se na jeho konci Česká republika sblíží a „jako jedno společenství“ překoná své současné těžkosti. Jednalo se o notnou změnu oproti Zemanovi, který po svém vítězství v roce 2018 vzkázal svým oponentům „shut up“.[i] V následných rozhovorech a prohlášeních Pavel zároveň zdůraznil, že bude usilovat o to, aby byl „aktivním prezidentem“, vždy však v rámci svých formálních pravomocí.[ii] Ačkoli v době sepsání této práce (zhruba dva měsíce po zvolení) bylo těžké hodnotit, jak se tato představa promítne do praxe, některé Pavlovy první kroky naznačily možné směry ubírání.

Prozápadní a aktivní zahraniční politika. Několik dní po volbách se Pavel, v té době ještě před inaugurací, dostal do povědomí mezinárodních médií, když si osobně zavolal s tchajwanskou prezidentkou Cchaj Jing-wen. Ačkoliv formálně nešlo o oficiální hovor mezi hlavami států, jelikož prezidentem byl v tom okamžiku stále Zeman, jednalo se o světově bezprecedentní krok. S výjimkou amerického prezidenta Trumpa byl Pavel za poslední desetiletí nejvýše postaveným státníkem, který s tchajwanskými představiteli hovořil.[iii] Čína tento krok dle očekávání ostře odsoudila, což vedlo

premiéra Fialu k veřejnému ujištění, že Česká republika respektuje politiku jedné Číny. Premiér tehdy nicméně dodal, že země se sama rozhodne, komu bude volat a s kým se setká.^[iv] Poté, již ve funkci, hovořil Pavel také s ukrajinským prezidentem Zelenským, kdy potvrdil podporu České republiky a souhlasil s návštěvou země (která se později uskutečnila).^[v] V této souvislosti se Pavel tehdy v rozhovoru pro BBC vyslovil pro vyzbrojení Ukrajiny bojovými letouny F-16 (v té době to USA stále vylučovaly) nebo že si podle něj Ukrajina „zaslouží“ vstoupit do NATO.^[vi] Tyto kroky naznačily, že aktivní prozápadní zahraniční politika by mohla být jednou z klíčových oblastí budoucího směřování prezidenta Pavla.

Oslovování a budování mostů. Více než dva měsíce po volbách byla společenská situace v České republice stále bouřlivá. Protivládní protesty pokračovaly a stávaly se stále radikálnějšími. V březnu se skupina protestujících pokusila vniknout do Národního muzea s cílem odstranit ukrajinskou vlajku – akce tehdy přinesla znepokojivá srovnání s událostmi v americkém Kapitolu z 6. ledna 2021.^[vii] Kvůli sérii nepopulárních opatření, která pokračují i po sepsání této práce, se Fialova vláda stávala čím dál více nepopulární.^[viii] Babiš a jeho strana (ANO), hlavní parlamentní opoziční síla, byla zároveň každým dnem o něco více nekooperativní.^[ix] Pavlovy kroky po volbách naznačily, že by se v této situaci rád chopil role moderátora, který by pomohl situaci uklidnit tím, že by oslovil znesvářené segmenty společnosti a ideálně jim pomohl najít společnou řeč. Dva příklady stojí za zmínku. V první řadě Pavel ukázal, že není vládním kandidátem, když se v otázkách kontroverzních vládních opatření sešel s opozicí a k vládě vznesl výhrady.^[x] Za druhé se Pavel také pokusil oslovit tradičně marginalizovanou částí země a vydal se do regionů, v nichž ve volbách získal nejmenší podporu.^[xi] Ačkoli nelze předvídat, zda Pavlovy kroky nakonec pomohou situaci uklidnit, v době sepsání této práce se rozhodně zdál jediným vysoce postaveným politikem v zemi, který se o to mohl alespoň pokusit.

^[iv] "Pražská kavárna bude muset zavřít ústa. Drž hubu. Podívejte se na setkání prezidentů Klause a Zemana," *iROZHLAS*, 28. ledna 2018, https://www.irozhlas.cz/volby/milos-zeman-vaclav-klaus-jiri-drahos-prezidentske-volby-2018-prezidentska-debata_1801281345_hm; "Pavel: Za úspěch svého prezidentství budu považovat pouze a jen náš společný úspěch," *iROZHLAS*, 28. ledna 2023, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/petr-pavel-prezidentske-volby-2023_2301281631_ank.

^[ii] Petr Pavel, "Budu aktivní prezident, ale vládu zastínit nechci," Rozhovor Jana Menšíka, *Novinky.cz*, 4. února 2023, <https://www.novinky.cz/clanek/domaci-pavel-budu-aktivni-prezident-ale-vladu-zastinit-nechci-40422030>.

^[iii] Ben Blanchard a Robert Muller, "In diplomatic coup, Taiwan president speaks to Czech president-elect," *REUTERS*, 31. ledna 2023, <https://www.reuters.com/world/czech-president-elect-speak-taiwan-president-diplomatic-breakthrough-2023-01-30/>; Filip Šebok in Luboš Palata, "Česko v čele Evropy. Pavlův telefonát na Tchaj-wan se stal evropským tématem," *Deník*, 1. února 2023, <https://www.denik.cz/cesko-a-eu/pavel-telefonat-tchaj-wan-evropska-unie-20230131.html>.

^[iv] "Čína zpochybnila důvěryhodnost Pavla. Proti jeho telefonátu s prezidentkou Tchaj-wanu protestuje," *iROZHLAS*, 31. ledna 2023, https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/petr-pavel-tchaj-wan-cina_2301310946_mst; Yew Lun Tian a Eduardo Baptista, "China raps Czech president-elect over Taiwan call," *REUTERS*, 31. ledna 2023, <https://www.reuters.com/world/china-slams-czech-president-elect-over-phone-call-with-taiwan-president-2023-01-31/>.

^[v] "Zelenskyj si volal s Pavlem. Řešili situaci na Ukrajině a shodli se na další spolupráci," *iROZHLAS*, 12. března 2023, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ukrajina-cesko-petr-pavel-zelenskyj-pomoc-bezpeci-valka-evropska-unie_2303121636_ank.

^[vi] Rob Cameron, "Petr Pavel: Petr Pavel: 'Ukrajina si zaslouží vstup do NATO, říká nový český lídr,'" *BBC News*, 1. února 2023, <https://www.bbc.com/news/world-europe-64455121>.

[vii] "Politici kritizují útok na Národní muzeum po protivládním protestu," *Radio Prague International*, 12. března 2023, <https://english.radio.cz/politicians-criticise-attack-national-museum-after-anti-government-protest-8777366>; "Ministerstvo vnitra varuje před rostoucí hrozbou extremismu pro demokracii v Česku," *Radio Prague International*, 6. února 2023, <https://english.radio.cz/interior-ministry-warns-rising-threat-extremism-democracy-czechia-8774371>.

[viii] Petr Švihel, "Vláda projednává změnu v navyšování penzí v dubnu. Variantu má pouze jednu," *Seznam Zprávy*, 17. března 2023, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-politika-vlada-projedna-zmenu-v-navysovani-penzi-v-dubnu-variantu-ma-pouze-jednu-227939>; Peyton Shelburne, "Global Leader Approval Ratings," *Morning Consult*, přístup 30. března 2023, <https://morningconsult.com/global-leader-approval/>.

[ix] "Koalice přes několikadenní obstrukce prosadila omezení růstu penzí. Ušetří 19 miliard," *Aktuálně.cz*, 4. března 2023, <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/snemovna-schvalila-omezeni-cervnove-valorizace-duchodu/r~8f9f6ca2ba7711edba63ac1f6b220ee8/>.

[x] "Pavel podepsal omezení valorizace důchodů. Červnový růst penzí bude zhruba o polovinu nižší," *iROZHLAS*, 16. března 2023, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/duchody-2023-valorizace-duchodu-penzi-petr-pavel_2303160837_ako.

[xi] "Ubere formalit a sfárá do dolu. Prezident Pavel se chystá na první výjezd do krajů od nástupu do funkce," *iROZHLAS*, 26. března 2023, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/petr-pavel-cesty-do-kraju-moravskoslezsky-kraj_2303260500_jgr.

3. Černá Hora

a. Ústavní a politický kontext voleb

i. *Prezidentské pravomoci: prezident v systému a nad ním?*

Z pohledu ústavy je Černá Hora parlamentní demokracií, republikou a zemí, kde moc vychází z lidu.^[i] Role prezidenta v tomto systému, ačkoliv se jedná o jedinou přímo volenou pozici, tak lze považovat za převážně ceremoniální. Mezi ústavou dané povinnosti prezidenta patří, mimo jiné, reprezentace země v zahraničí, symbolické velení ozbrojeným silám nebo přijímání zahraničních diplomatů.^[ii] Pozice a moc prezidenta však nejsou tak omezené, jak by se mohlo na první dojem zdát. Ve skutečnosti existují alespoň čtyři oblasti, ve kterých prezident může zásadním způsobem ovlivnit politiku v Černé hoře.^[iii] V první řadě prezident podepisuje veškeré zákony schválené parlamentem – bez jeho podpisu nemohou nabýt právní účinnosti. Prezident může zákon parlamentu vrátit k dalšímu projednání, nicméně podruhé je již povinen zákon uvést v platnost. Prezident se také může obrátit na ústavní soud a nechat přezkoumat, jestli je daný zákon v souladu s ústavou, čímž může zásadně zpomalit legislativní proces. Další prezidentskou výsadou je pravomoc akreditovat zahraniční diplomaty a udělovat černohorským diplomatům povolení k výjezdu do zahraničí. Jelikož neexistuje žádná právní cesta, jak prezidenta v tomto směru obejít, jeho vliv na černohorskou zahraniční politiku je značný. Za třetí, pokud nazná, že parlament neplní svou ústavní funkci, prezident má ústavou danou pravomoc ho rozpustit. Mezi právními experty nepanuje jednoznačná shoda na tom, jak tuto normu vykládat, zejména vzhledem k tomu, že prezidentův úsudek nelze v parlamentním systému jednoduše stavět nad zákon.^[iv] Jak uvidíme později, úřadující prezident využil této pravomoci v horké fázi probíhající volební kampaně, čímž vyvolal ostré reakce jak na domácí půdě, tak v zahraničí. V (ne)poslední řadě prezident jmenuje tři ze sedmi členů ústavního soudu a přímo vybírá guvernéra černohorské centrální banky.

Vzhledem k výše zmíněným bodům lze soudit, že prezident Černé Hory má pravomoci, které jdou za hranu striktně ceremoniální role. Pro lepší pochopení dynamiky zapojení prezidenta do politického života v Černé Hoře je zároveň třeba připomenout, že od roku 1991 až do parlamentních voleb v roce 2020 vládla v zemi výlučně jedna strana – Demokratická strana socialistů (DPS).^[v] Dlouhou dobu tak i černohorští prezidenti (volení od roku 2006, kdy země získala nezávislost) pocházeli výlučně z této

strany, což zajišťovalo téměř bezpodmínečnou součinnost prezidenta a vlády. Tato situace se změnila po zmíněných volbách v roce 2020, kdy Černá Hora vstoupila do stavu kohabitace a vládnoucí prezident Đukanović (DPS) bezprecedentně využil prezidentských pravomocí.^[vi]

[i] Ústava Černé Hory, "Preambule", https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007.pdf

[ii] Ústava Černé Hory, "článek 95 (1, 2, 3, 7, 8), tamtéž.

[iii] Pokud není uvedeno jinak, vycházejí tyto čtyři body ze stejného článku ústavy, který byl citován v předchozí poznámce.

[iv] Željka Vučinić a Nikola Dragaš, "Spas od izbora traže u Ustavnom sudu," *Vijesti*, 18. dubna 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/648266/spas-od-izbora-traze-u-ustavnom-sudu>.

[v] Číselné údaje jsou k dispozici na adrese <https://izbori.cemi.org.me/#/parlamentarni-izbori>. Srđan Darmanović et.al., "Izbori i izborna zakonodavstvo u Crnoj Gori 1990-2006," CEMI, 2007.

[vi] Srđan Janković, "Nefunkcionalna kohabitacija dva vladara u Crnoj Gori," *RSE*, 15. ledna 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/nefunkcionalna-kohabitacija-dva-vladara-u-crnoj-gori/31048363.html>.

ii. Politický kontext voleb: co bylo v sázce

Černohorské prezidentské volby se v roce 2023 konaly ve velmi specifickém společensko-politickém rozpoložení. Parlamentní volby v roce 2020 zcela změnily politický chod země tím, že poprvé umožnily opozičním stranám sestavit vládu. Množství rozličných politických stran s často protichůdnými postoji a programy se tehdy spojilo ve snaze nahradit dlouho vládnoucí DPS.^[i] Mezi těmito stranami se nacházeli například Demokratická fronta (DF), prosrbská a proruská politická strana považovaná za krajně pravicový nástroj zlovolného zahraničního vlivu v Černé Hoře; Demokratická Černá Hora (DCG), odštěpenecká strana Socialistické lidové strany (SNP), která byla dříve součástí DPS; nebo Sjedená reformní akce (URA), občanská platforma, která přitáhla mnoho ekologických aktivistů a intelektuálů. K nim se přidaly zároveň iniciativy založené Srbskou pravoslavnou církví (SPC), zahraniční institucí s velkým vlivem a vysokou mírou důvěry mezi černohorskými občany. Premiérem se tehdy stal Zdravko Krivokapić, nezařazený kandidát, kterého silně podporovaly DF, SPC a srbská veřejnost.^[ii] Po roce a půl nevybíravého revanšismu vůči předchozímu režimu, kontroverzní ekonomické politiky a absence výrazného strategického směřování Krivokapić nicméně ztratil důvěru parlamentu.^[iii] Po období bezvlády byla posléze vytvořena menšinová vláda v čele s Dritanem Abazovičem (URA) a parlamentní podporou DPS. Ačkoli to mnozí považovali za návrat starého režimu pod vedením DPS^[iv], i tato vláda po šesti měsících přišla o parlamentní podporu. Prezidentské volby v Černé hoře se tak odehrály v rozsáhlé politické krizi, jež měla potenciál zanechat dlouhodobé následky, a jejíž součástí se nakonec staly i volby samotné. Krizi, které si všimlo i mezinárodní společenství, bylo možné pozorovat minimálně ve třech ohledech.

Nefunkční ústavní soud. V Černé Hoře vybírá soudce ústavního soudu parlament, a to buď kvalifikovanou většinou tří pětín v jednom kole nebo dvěma třetinami v kole druhém. Jelikož se zákonodárci z jednotlivých politických uskupení nebyli schopni dohodnout na výběru, ocitla se Černá hora v bezprecedentním právním vakuu.^[v] To se týkalo zásadním způsobem voleb: bez funkčního ústavního soudu není možné prohlásit žádné volby za ukončené ve chvíli, kdy se proti jejich výsledkům někdo odvolá. To se plně ukázalo již v dřívějších místních volbách v Podgorice, kde pět odvolání k

ústavnímu soudu efektivně zamezilo změně ve vedení města. [vi] Stejně tak není bez ústavního soudu možné v zemi přijímat zákony. Na nutnost jmenovat soudce co nejdříve upozorňovaly Černou Horu i mezinárodní instituce, kvůli polarizaci parlamentu to však nebylo možné. [vii] Prezidentské volby tak byly naplánovány v momentě, kdy nebylo jisté, že bude moci dojít k jejich úspěšnému završení. Chybějící ústavní soudci byli posléze jmenováni a legitimita soudu částečně obnovena. Vzhledem k tomu, že ke jmenování došlo až v horké fázi prezidentské kampaně, soud nicméně neměl velké možnosti rozhodovat o věcech týkajících se právě probíhajících voleb.

Vládnoucí vláda bez důvěry. V dubnu 2022 parlament schválili menšinovou vládu vedenou premiérem Dritanem Abazovičem. Vládu tehdy podpořily i opoziční strany (DPS, SDP, LP) s podmínkou, že na významné pozice budou dosazeni pouze členové URA nebo nezařazené osobnosti. Vláda nicméně nevydržela ani pět měsíců, zejména kvůli své neschopnosti řešit zásadní společensko-politické otázky a chybějící legitimitě. [viii] Vzhledem k nejednoznačnosti právních předpisů vláda nicméně pokračovala ve vládnutí i po prohraném hlasování o důvěře pod záštitou „technického mandátu“ – pojmu, který černohorská legislativa nezná. [ix]

Dekonstrukce parlamentu uprostřed prezidentské kampaně. V přímé souvislosti s parlamentní krizí stanovil stávající prezident Đukanović parlamentu lhůtu 60 dnů na to, aby přišel s kandidátem na premiéra, který bude mít písemnou podporu většiny poslanců. Jelikož tak zákonodárci nebyli schopni učinit, Đukanović parlament rozpustil a země tak zůstala bez klíčového zastupitelského orgánu. [x]

[i] Agata Domachowska, "Černá Hora: IES, 8. prosince 2020. <https://ies.lublin.pl/en/comments/montenegro-a-new-government/>.

[ii] Predrag Vujić, "Parlamentarni izbori u Crnoj Gori: Izabrana nova Vlada, prvi put bez DPS-a predsednika Mila Đukanovića," BBC, 4. prosince 2020. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-55186317>.

[iii] Predrag Milić, "Montenegro's pro-Serbian government coalition collapses," AP, 4. února 2022. <https://apnews.com/article/europe-religion-serbia-european-union-montenegro-67cf85401f5f2be09930955f6a323eb1>.

[iv] Vijesti, "Đukanović: Vijesti, 19. dubna 2022. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/600499/djukanovic-formiranje-manjinske-vlade-znaci-i-povratak-dps-na-drzavno-politicki-relevantnu-poziciju>.

[v] O politické povaze hlasování o soudcích Ústavního soudu, které dále bránilo eurointegraci, se podívejte na: Srđan Janković, "Pokušaj pretvaranja Ustavnog suda Crne Gore u politički plijen," RSE, 28. listopadu 2022.

[vi] Nikola Dragaš, "Hoće li biti smjene vlasti u Podgorici prije kraja predsjedničkih izbora: U tudim foteljama do drugog kruga?" Vijesti, 8. března 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/646704/hoce-li-bit-smjene-vlasti-u-podgorici-prije-kraja-predsjednickih-izbora-u-tudjim-foteljama-do-drugog-kruga>

[vii] Milica Starinac, "Ensuring functionality of the Constitutional Court necessary for Montenegro's progress towards EU", European Western Balkans, 27. ledna 2023. <https://europeanwesternbalkans.com/2023/01/27/ensuring-functionality-of-the-constitutional-court-necessary-for-montenegros-progress-towards-eu/>.

[viii] CDM, "Izglasano: pala Vlada Dritana Abazovića," CDM, 20. srpna 2022. <https://www.cdm.me/politika/poslanici-danas-o-nepovjerenju-vladi/>.

[ix] Aneta Durović, "Visoka produktivnost tehničke Vlade Crne Gore," RFE, 30. listopadu 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/abazovic-vlada-odluke-crna-gora/32155897.html>.

[x] Al Jazeera, "Montenegro's President dissolves parliament as election Bliži se volby," Al Jazeera, 16. března 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/16/montenegros-president-dissolves-parliament-ahead-election>.

b. Analýza voleb

Prezidentské volby se v Černé hoře konají v jednom nebo dvou kolech. Pokud v prvním kole některý kandidát získá více než 50 % hlasů, je prohlášen za vítěze. V opačném případě volby pokračují druhým kolem, ve kterém se utkají dva kandidáti, kteří v prvním kole získali nejvyšší počet hlasů. Zpočátku se kampaně účastnilo 8 kandidátů. V této práci se zaměříme na tři z nich: Mila Djukanoviće, dosavadního prezidenta a lídra DPS; Jakova Milatoviće, místopředsedu Hnutí Evropa ted' (ES); a Andriju Mandiće, jednoho z lídrů DF. Samotná možnost kandidovat vyvolala řadu kontroverzí ještě před zahájením kampaně jako takové. Aby se člověk mohl stát kandidátem, musel předložit minimálně 8000 ověřených podpisů, což je asi 1,5 % celkového počtu voličů a 5 % volební účasti z předchozích voleb. To bylo považováno za velmi vysokou laťku, potenciálně diskriminující mnoho prospektivních kandidátů od účasti na zásadním politickém procesu.^[i] Ještě větší rozruch pak vyvolalo rozhodnutí Státní volební komise (SVK), která zamítla kandidaturu Milojka Spajiće, lídra ES, s odůvodněním, že má srbské občanství, a to navzdory zákonným ustanovením, která až na vzácné výjimky dvojí občanství vylučují. Rozhodnutí bylo považováno za svévolné: SVK výrazně překročila svůj mandát, když zkoumala občanství Spajiće, zatímco v případě kandidátů Mandiće a Daniloviće, kteří veřejně prohlásili, že mají rovněž srbské občanství, tento postup odmítla.^[ii] Širší veřejnost rozhodnutí komise odsoudila a následně se mnoho nezařazených jedinců a skupin rozhodlo pro podporu Milatoviće, náhradního kandidáta ES.^[iii]

Prezidentská kampaň probíhala v polarizované atmosféře, ve které docházelo k zásadnímu zneužívání veřejných institucí a zaujatému informování ze strany médií.^[iv] První kolo prezidentských voleb skončilo dle očekávání vítězstvím dosavadního prezidenta Đukanoviće, který získal 35 % hlasů, zatímco další dva kandidáti dosáhli 29 % v případě Milatoviće a 19 % hlasů v případě Mandiće. Do druhého kola tedy postoupili Đukanović a Milatović. Dvoutýdenní období mezi prvním a druhým kolem bylo poznamenáno tvrdou snahou o mobilizaci voličů z obou stran. Đukanović soustředil své úsilí na početnou černohorskou diasporu a proevropské nevoliče, zatímco Milatović se snažil zajistit si podporu prezidentských kandidátů, kteří neprošli prvním kolem.^[v] Druhá z těchto strategií se posléze ukázala jako životaschopnější, kdy bezvýhradná podpora kandidátů Mandiće, Bečiće a Daniloviće zajistila rozhodující převahu ve druhém kole. Đukanović naopak nedokázal přijít s dostatečnou politickou nabídkou a z velké části neoslovil dosavadní nevoliče. S 58,9 % hlasů tak Milatović v druhém kole přesvědčivě porazil Đukanoviće, který si sáhl pouze na 41,1 % hlasů. Následné předání moci proběhlo pak na poměry regionu Západního Balkánu hladce. Đukanović veřejně uznal prohru a poblahopřál zvolenému prezidentovi, který mezitím slavil obklopen všemi lídry parlamentní většiny z roku 2020.^[vi] Zvolený prezident oficiálně nastoupil do úřadu 20. května a započal své pětileté funkční období.

[i] Slobodan Maričić, "Predsednički izbori u Crnoj Gori: Mali vodič kroz kandidate - nova lica protiv starih," BBC, 17. března 2023.

<https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-64985232>.

[ii] Pobjeda, "DIK nije utvrdila kandidaturu Milojky Spajiće," Pobjeda, 18. února 2023. <https://www.pobjeda.me/clanak/dik-raspravlja-o-kandidaturi-spajica>.

[iii] Vijesti, "Danilović o odluci DIK-a da odbije kandidaturu Spajića: Vijesti, 19. února 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/644029/danilovic-o-odluci-dik-a-da-odbije-kandidaturu-spajica-sramno-i-jadno>.

[iv] OBSE, "Montenegro's presidential election competitive but negatively affected by an uninclusive process and legal shortcomings, international observers say," OBSE, 20. března 2023. <https://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/539288>.

[v] Ivona Drobnjak, "Đukanović se uzda u dijasporu i manjine," Dan, 25. března 2023. <https://www.dan.co.me/vijesti/izbori/dukanovic-se-uzda-u-dijasporu-i-manjine-5168820>. Novica Đurić, "Jakov Milatović za "Politiku": DPS odlazi u političku prošlost," Politika, 26. března 2023.

<https://www.politika.rs/sr/clanak/544781/jakov-milatovic-crna-gora-predsednik-izbori>

i. *Témata a narativy: diskurz*

První kolo. Dlouhodobé vládnutí DPS zosobněné Milem Đukanovićem dle očekávání vyústilo ve společnou snahu ostatních kandidátů se mu postavit. Skrze koordinovanou mediální snahu, fraškovité televizní debaty a výstupy falešné odborné komunity politických analytiků se ústředním tématem voleb staly Đukanovićovy údajné prohřešky a nešvary. To Đukanoviće donutilo zaujmout defenzivní postoj a omezilo jeho schopnost tematické invence. Jak bývá zvykem, škála témat, o nichž se během kampaně diskutovalo, dalece přesahovala ústavního pravomoci prezidenta, zejména pak otázky zahraničněpolitické orientace nebo fiskální a měnové politiky. Všichni hlavní kandidáti však měli odlišný soubor sdělení, která chtěli voličům předat. V této části jsou rozebrány z hlediska diskurzu.

Đukanović měl dvojitý přístup, kdy se soustředil jednak na pozitivní věci asociované s jeho dosavadním politickým působením a jednak se pokoušel o diskreditaci ostatních kandidátů na základě jejich problematického působení ve vládě od roku 2020. Pokud jde o to první, Đukanović zdůrazňoval, že DPS a on osobně dokázali v Černé Hoře zachovat mír během rozpadu Jugoslávie, v roce 2006 obnovili nezávislost země, ale také, že dosáhli vstupu do Severoatlantické aliance a přivedli zemi na práh Evropské unie.[i] Jednalo se o záměrně růžovou prezentaci reality, která se snažila navodit dojem vnitřní stability a vnější důvěryhodnosti Černé Hory. Jeho diskurz byl zároveň ostře protiruský, a to i přestože DPS má stále podepsanou dohodu o spolupráci s Putinovým Jednotným Ruskem. Jakožto prezident členské země NATO Đukanović silně podporoval ukrajinské válečné úsilí a připojil se ke všem sankcím zavedeným vůči Rusku.[ii] Vzhledem k existující únavě v zemi spojené s průtahy s přístupovým procesem kandidát poněkud zmírnil svůj bezvýhradně optimistický postoj vůči EU. Členství v Unii nicméně dle Đukanoviće zůstalo hlavním zahraničněpolitickým cílem Černé Hory, když často zmiňoval dosažení „evropského hodnotového systému“ jako hlavní směřování společensko-politické transformace.[iii] Đukanović současně vedl negativní kampaň proti ostatním kandidátům, především Milatovićovi a Mandićovi. Milatoviće kritizoval za jeho působení ve funkci ministra financí v předchozí vládě a údajně devastující dopady jeho programu „Evropa teď“ na černohorskou ekonomiku.[iv] Kandidáta zároveň zesměšňoval za jeho na jednu stranu inkluzivní postoje a na druhou stranu za hluboké vazby na srbskou pravoslavnou církev (vazby, které si všimlo i mezinárodní společenství).[v] Kampaň proti Mandićovi pak Đukanović postavil na základě jeho role v pokusu o státní převrat v roce 2016 a jeho prosrbských a proruských postojů, které označil za v příkrém rozporu se základními principy černohorské identity.[vi]

Andrija Mandić, vůdce krajně pravicové DF, se pokusil nabídnout novou a mírnější verzi sebe sama. Svou kampaň odstartoval pokáním za drsná slova, která v minulosti pronesl. Za cíl si stanovil usmíření vnitřně rozdělené společnosti.[vii] Předěšlé Mandićovy kampaně byly bohaté na srbskou propagandu a folklór a zaměřovaly se výhradně na voliče srbské národnosti. Tentokrát však kandidát zvolil diskurz, který byl inkluzivnější, tolerantnější a orientovaný na snahu překlenout propasti mezi rozličnými skupinami voličů. Mandić dokonce naznačil, že Đukanović, jako úhlavní politický protivník, by se mohl stát politickým partnerem, pokud by došlo k naplnění jeho vize usmířené Černé Hory.[viii] Mandić se odmítl zapojit do negativní kampaně a veškerý dostupný prostor využil k propagaci svých ústředních myšlenek. Mnozí odborníci i široká veřejnost nicméně považovali Mandićovu snahu za zinscenovanou čistě za cílem dosažení větší volební podpory.[ix]

Jakov Milatović se podobně jako Đukanović snažil v kampani postupovat dvojkolejně. Skvělé hospodářské výsledky v době, kdy byl ministrem financí, či výrazné zvýšení platů a snížení veřejného dluhu, byly jen některé z jím vyzdvihovaných pozitivních aspektů. Ekonom z povolání, Milatović zvolil akcent na hospodářskou politiku, ačkoli její převážná část je daleko za hranicemi mandátu prezidenta.^[x] Jeho diskurz byl proevropský, nicméně citlivý k nutnosti regionální integrace západního Balkánu, přičemž kandidát zdůrazňoval kontroverzní iniciativu „Otevřený Balkán“.^[xi] Na druhé straně Milatović ostře odsuzoval Đukanoviće za jeho chyby v minulosti, přičemž využíval obvyklé mantry o Černé Hoře jako privatizovaném státě a posledním evropském ráji pro mafii a daňové úniky.^[xii] Kritický byl i vůči Mandićovi, kterého označil za druhou tvář Đukanovićova režimu. Přestože vyzýval k případné podpoře Mandiće a Bečiće ve druhém kole, zdůvodnil to tím, že prezidentské volby jsou poznamenány spoluprací DPS a DF. Konečným cílem bylo dle Milatoviće dotlačit Mandiće do druhého kola, kde kvůli neschopnosti mobilizovat dostatečně širokou voličskou základnu zajistil Đukanovićovo vítězství. Milatović dokonce mluvil o tom, že DPS „daruje“ Mandićovi určitý počet hlasů, aby mu pomohla projít do druhého kola.^[xiii] Tato tvrzení se nikdy nepotvrdila a byl to nakonec právě Milatović, kdo se v druhém kole s Đukanovićem utkal.

Druhé kolo. Druhé kolo prezidentských voleb proběhlo v neobvykle klidné a tiché atmosféře. Oba kandidáti opustili klasické formáty kampaně a rozhodli se hledat potenciální voliče přímo v terénu. Uskutečnila se pouze jedna přímá debata kandidátů a počet mítinků byl ve srovnání s prvním kolem výrazně nižší. Samotná debata byla navíc považována za nepřilíh kvalitní. Ačkoliv ji rétoricky vyhrál Đukanović, v důsledku se jednalo o konfrontaci plnou přímých urážek typu „zloděj“, „podvodník“, „analfabet“ nebo „válečný zločinec“.^[xiv] Diskutována byla opět témata nespádající pod prezidentské pravomoci. Navzdory klidné atmosféře bylo druhé kolo kampaně extrémně negativní a hrozilo, že vzájemné nevybíravé osočování zastíní vlastní význam prezidentských voleb.

Stejně jako mnohokrát předtím se Đukanović pokusil polarizovat atmosféru přirovnáním nadcházejících voleb k referendu o nezávislosti. Ve snaze zvýšit dojem urgency tvrdil, že voliči nevybírají pouze, kdo bude hlavou státu, ale zda vůbec po volbách nějaký stát bude.^[xv] Sám sebe ztotožnil se zachováním černohorské státnosti a naznačil, že Milatović je pouhou loutkou srbského a ruského vlivu, jejíž jediným cílem je zapojit Černou Horu do iniciativy Otevřený Balkán, kde ztratí svou suverenitu a stane se součástí nové sféry vlivu pod taktovkou Srbska.^[xvi] V tomto kontextu Đukanović často citoval údajný Milatovićův výrok, který měl pronést během protestů proti SPC v Cetinji v roce 2022: „koho zajímá, že tam zemře deset Černohorců?“. Ačkoli se pravdivost výroku nikdy nepotvrdila, nařčení sloužilo k dehonestaci kandidáta jakožto odpůrce černohorského lidu.^[xvii] Kromě stigmatizace Milatoviće se Đukanović zaměřil na početnou černohorskou diasporu, zejména v Německu a Švýcarsku, ale také ve Spojených státech. Přilákání této skupiny k volbám by znamenalo výrazné zlepšení šancí: některé organizace uvádějí, že diaspora může představovat až 120 tisíc nevyužitých hlasů, což by bylo více než 20 % všech registrovaných voličů.^[xviii] Tato skupina měla nakonec ale menší vliv, než se očekávalo, a přinesla Đukanovićovi jen pár procent navíc. Poslední oblastí, na kterou se kandidát zaměřil byli nevoliči – v Černé hoře obzvláště citlivá kategorie, neboť většina z nich je sice pročernohorsky orientovaná, ale zcela rozčarovaná z volebního procesu, protože se domnívá, že je zmanipulovaný a nespravedlivý.^[xix] Đukanović se snažil oslovit 30 % zdržujících se, ale nedokázal ani okrajově nabídnout témata, která by je přiměla ke změně postoje. Jeho snaha byla ztížena tím, že nevoliči tradičně nejsou nakloněni úřadujícímu prezidentovi.

Vzhledem k tomu, že ve druhém kole nebyl žádný jiný „anti-Đukanovićovský“ kandidát, se Milatović chtěl prezentovat nikoli jako místopředseda PES a kandidát na prezidenta, ale jako vůdce širšího hnutí, které má Đukanoviće zcela odstavit od moci.^[xx] Tímto způsobem získal významnou podporu kandidátů Mandiće, Bečiće a Daniloviće, kteří dokonce vedli veřejnou kampaň ve prospěch Milatoviće, aby zajistili ještě větší mobilizaci voličů. Tato podpora se ukázala být klíčem k vítězství, neboť vítězný náskok byl zhruba podobný počtu hlasů, které tito kandidáti nasbírali v prvním kole. Milatović nešetřil drsnými výroky na adresu svého soupeře, když tvrdil, že Đukanović je politikem minulosti, který zprivatizoval stát a zneužil černohorský lid, aby si udržel své

mocenské postavení.[xxi] Kromě útoků na protivníka si však Milatović osvojil i rétoriku smíření, když tvrdil, že jen díky jeho vítězství budou moci všechny národnosti, církve a identity žít společně bez zkorumpovaného politického systému, který je v minulosti uměle rozdělával.[xxii] Soustředěním se na ekonomické otázky a záměrně ideologicky neutrálními postoji se Milatović prezentoval jako kandidát politického středu, univerzální politik, jehož původ v krajně pravicových iniciativách neovlivní současný stav věcí. O svých záměrech dokázal přesvědčit mnoho intelektuálů a politických aktivistů, což mu v kombinaci s podporou ostatních kandidátů stačilo k tomu, aby volby vyhrál s nečekaně vysokým náskokem.

[i] Vijesti, "Đukanović: Vijesti, 14. března 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/647628/djukanovic-mojim-izborom-necemo-zabasati-u-tmine-srpskog-sveta-nas-put-obasjava-luca-multietnicke-crne-gore>.

[ii] Vijesti, "Đukanović povodom godišnjice rata u Ukrajini: Vijesti, 24. února 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/644775/djukanovic-povodom-godisnjice-rata-u-ukrajini-divimo-se-hrabrosti-ukrajinskog-naroda-crna-gora-stoji-uz-vas>.

[iii] Tisk, "Đukanović: Tisk, 13. března 2023. <https://press.co.me/dukanovic-cilj-nam-je-da-plata-bude-1-500-eura/>.

[iv] Antena M, "Đukanović: Njihova ideja je da CG treba ekonomski i institucionalno dokusuriti, zadnji je tren da se probudimo iz sna," 26. března 2023. <https://www.antenam.net/predsjednickiizbori2023/281306-djukanovic-njihova-ideja-je-da-cg-treba-ekonomski-i-institucionalno-dokusuriti-zadnji-je-tren-da-se-probudimo-iz-sna>.

[v] Dragan Bursać, "Đukanovića podržavaju Majke Srebrenice, a Milatovića ratni zločinci," Al Jazeera, 30. března 2023.

[vi] Vijesti, "Đukanović: Vijesti, 17. března 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/648100/djukanovic-df-i-mandic-nisu-neprihvatljiv-partner>.

[vii] Siniša Luković, "Mandić: Vijesti, 14. března 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/647714/mandic-zelim-da-budem-simbol-pomirenja-ali-i-predvodnik-obnavljanja-tradicionalnih-vrijednosti>.

[viii] MINA, "Đukanović i Mandić saglasni o potrebi pomirenja u Crnoj Gori," MINA, 16. března 2023. <https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/politika/dukanovic-i-mandic-saglasni-o-potrebi-pomirenja-u-crnoj-gori/>.

[ix] Tomislav Marković, "Lažni preobražaj i lažno predstavljanje," Antena M, 11. března 2023. <https://www.antenam.net/stav/279553-lazni-preobrazaj-i-lazno-predstavljanje>.

[x] Politika, "Milatović: Siguran sam u pobjedu, Crna Gora hoće normalnost i nove ljude," Politika, 21. března 2023. <https://www.politika.rs/sr/clanak/543942/Milatovic-Siguran-sam-u-pobedu-Crna-Gora-hoce-normalnost-i-nove-ljude>

[xi] Antena M, "Spajic nije bio spreman za Otvoreni Balkan, Milatović jeste," Antena M, 12. března 2023. <https://www.antenam.net/politika/279679-spajic-nije-bio-spreman-za-otvoreni-balkan-milatovic-jeste>.

[xii] Jadranka Četković, "Milatović: Đukanović glavni krivac, tri decenije narodu puni glavu strahom a prazni džepove," Vijesti, 13. března 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/647583/milatovic-djukanovic-glavni-krivac-tri-decenije-narodu-puni-glavu-strahom-a-prazni-dzepove>.

[xiii] Kodex, "Ivanović: Bojimo se da će Đukanović pobijediti ako mu u drugom krugu protivkandidat ne bude Milatović," Kodex, 25. února 2023. <https://kodex.me/clanak/271081/ivanovic-bojimo-se-da-ce-dukanovic-pobijediti-ako-mu-u-drugom-krugu-protivkandidat-ne-bude-milatovic>.

[xiv] Portal Analitika, "Završena je debata: Đukanović i Milatović očekivano u potpunom nesaglasju; Obojica uvjereni u pobjedu u nedjelju," Portal Analitika, 31. března 2023. <https://www.portalanalitika.me/clanak/dukanovic-sacuvacemo-gradansku-drzavu-milatovic-vratili-smo-gradanima-dostojanstvo>.

[xv] MINA, "Đukanović: Nakon pobjede na predsjedničkim izborima mora se sanirati šteta koju je napravila aktuelna većina," Vijesti, 12. března 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/647338/djukanovic-nakon-pobjede-na-predsjednickim-izborima-mora-se-sanirati-steta-koju-je-napravila-aktuelna-vecina>

[xvi] Portal Analitika, "Đukanović: Portal Analitika, 31. března 2023. <https://www.portalanalitika.me/clanak/dukanovic-protivnici-gradanske-i-evropske-crne-gore-upregli-sve-da-proguraju-svog-kandidata>.

[xvii] Portal Analitika, "Đukanović: Sraman stav o deset Crnogoraca na Belvederu, to su reference Milatovića," 26. března 2023. <https://www.portalanalitika.me/clanak/dukanovic-njihova-ideja-je-da-cg-treba-ekonomski-i-institucionalno-dokusuriti-zadnji-je-tren-da-se-probudimo-iz-sna>.

[xviii] Press, ""Operacija dijaspora": Đukanović stigao i u Njemačku," Press, 26. března 2023. <https://press.co.me/operacija-dijaspora-nakon-sastanka-u-hiltonu-dukanovic-stigao-i-u-njemacku/>.

[xix] Ljubomir Filipović, "A da Bojkotujemo Predsjedničke Izbore?" 20. ledna 2023. <https://www.cdm.me/politika/a-da-bojkotujemo-izbore/>

[xx] CDM, "Milatović: CDM, March 20, 2023. <https://www.cdm.me/politika/milatovic-mislim-da-cemo-napraviti-veliki-zajednicki-front-koji-ce-zapecatiti-moju-pobjedu/>. (2): "Mislim da ćemo napraviti veliki zajednički front koji će zapečatiti moju pobjedu," CDM, March 20, 2023.

[xxi] Euronews, "Milatović: Milatović: Poslednji ste evropski diktator, poslaću vas u prošlost, Đukanović: Gurate Crnu Goru unazad, vi ste varalica," 1. dubna 2023. <https://www.euronews.rs/evropa/region/82955/milatovic-poslednji-ste-evropski-diktator-poslacu-vas-u-proslost-dukanovic-gurate-crnu-goru-unazad-vi-ste-varalica/vest>.

[xxii] Vijesti, "Milatović: Đukanović ne može zaustaviti slobodne građane i građanke u našoj namjeri da zemlju istrgnemo iz njegovih ruku," Vijesti, 10. března 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/647110/milatovic-djukanovic-ne-moze-zaustaviti-slobodne-gradjane-i-gradjanke-u-nasoj-namjeri-da-zemlju-istrgnemo-iz-njegovih-ruku>

ii. Témata a narativy: vizuální obsah

Prezidentské kampaně jsou z podstaty kampaněmi osobními. Zvolit si výrazný vizuální obraz je tak naprosto zásadní. Všichni tři hlavní kandidáti se rozhodli pro různé strategie. Zatímco se Đukanović a Milatović snažili stáhnout veškerou pozornost na sebe, Mandić využíval prostor spíše k tomu, aby prostřednictvím svých vystoupení komunikoval daná poselství.

Đukanovićovy plakáty kladly jednoduchou otázku: „Milo, kdo jiný?“. Kandidát vsadil na marginalizaci politické váhy protivníků a zdůrazňoval sebe jako jedinou skutečnou volbu. Červená barva, jakožto nejdominantnější barva na vlajce, symbolizovala Černou Horu, zatímco černý oděv měl vyvolat dojem stability a serióznosti. Slogan „Evropský státník, náš prezident“ deklaroval, že Đukanović je uznáván i za hranicemi Černé Hory jako zosobnění země, která úspěšně překonala výzvy postkomunistické transformace. Jistá snaha o identifikaci s voliči prostřednictvím použití syntagmatu „naš prezident“ však nedokázala zakrýt skutečnost, že Đukanović vždy udržoval mezi sebou a voliči značnou propast.

Obrázek 1 (Zdroj: Antena M)^[1]

^[1] <https://www.antenam.net/politika/278086-djukanovicev-izborni-slogan-evropski-drzavnik-nas-predsjednik-milo-nego-ko>

Đukanovićova shromáždění byla organizována jako spektakly, při kterých byly hojně využity světlice, profesionální osvětlení, sešrané nástupy částí publika, živá hudba a mnoho dalších prvků. Četní řečníci se obvykle věnovali místním problémům, zatímco vrcholní představitelé svými vystoupeními připravovali scénu hlavní hvězdě večera. Đukanovićovy projevy byly dlouhé a technické – někdy přesahovaly délku 45 minut. Tematicky se dotýkaly černohorské historie a globálních politických vztahů, zároveň ale také podrobně popisovaly současné společensko-politické uspořádání. Každý mítink začal černohorskou hymnou a byl plný černohorských vlajek a dalších symbolů příslušnosti ke státu. Většina mítinků se konala před prvním kolem, zatímco před kolem druhým zvolil kandidát primárně televizní reklamy a přímé přenosy.

Obrázek 2 (Zdroj: Facebook)^[1]

^[1] <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=785433176273132&set=pb.100044193711021.-2207520000.&type=3>

Obrázek 3 (Zdroj: Vijesti)^[1]

^[1] <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/648249/djukanovic-na-završnoj-konvenciji-dvije-pobjede-kako-bi-utihnule-gluposti-o-velikoj-pobjedi-30-avgusta>

Andrija Mandić akcentoval opačné hodnoty, jak lze vidět jak v jeho sděleních, tak ve vizuálech. Jeho plakáty byly psány cyrilicí, kterou, ač tradičně přítomnou v Černé Hoře, mnozí považují za srbskou. To bylo v souladu se sloganem jeho kampaně: „Za budoucnost, za tradici, za Černou Horu“. Jeho myšlenkou nebylo jen usmířit společnost hluboce rozdělenou v základních otázkách identity, ale dokázat, že je možné propojit tradiční Černou Horu s tou orientovanou na budoucnost a prosperitu. Ve slovníku krajně pravicové politiky DF je tradiční Černá Hora ztotožňována se sblížením se Srbskem a přátelstvím s Ruskem. Mandićova image permanentního úsměvu a elegantně ležérního oblečení ve srovnání s Đukanovićem signalizovala jeho přání být voličům blíže.

Obrázek 4 (Zdroj: Facebook)^[1]

^[1] <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=784526213234411&set=pb.100050311187190.-2207520000.&type=3>

Navzdory snaze skrýt prosrbskou náklonost a představit proměněného Mandiće, který je otevřený všem, se na shromážděních ukázala druhá strana mince. Konkrétně zde byly přítomny nejen „tradiční černohorské vlajky“, ale také srbské státní vlajky a vlajky srbské pravoslavné církve. Kromě toho často zněly také písně o Kosovu a srbském charakteru černohorského státu. Rozpor mezi slovy a činy byl zřetelný. Řečníci se obvykle ujali vrcholní politici DF a Mandić shromáždění obvykle pouze zakončil poměrně stručnými projevy. Mezi nejčastěji citovaná témata patřilo ukončení třicetileté Đukanovićovy vlády, zlepšení regionálních politických vazeb a snaha překonat rozdělení v černohorské společnosti. Mandić byl často obklopen ženami a mladými lidmi. Pokud jde však o řečníky či vrcholné představitele, byly tyto skupiny ve výrazné menšině.

Obrázek 5 (Zdroj: Novosti^[1])

^[1] <https://www.novosti.rs/galerija/1214378/17979/mandic-konvenciji-uberanama-milo-kreirao-sistem-korupcije-organizovanog-kriminala-crnoj-gori?c=0>

Obrázek 6 (Zdroj: Facebook ^[1])

^[1] <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=784526213234411&set=pb.100050311187190.-2207520000.&type=3>

Konečně, Jakov Milatović se pokusil vést kampaň v americkém stylu, i když mnohem méně ambiciózní. Jeho slogan zněl jednoduše: „Uspějeme“. Hlavním poselstvím plakátů bylo zdůraznit rozdíl mezi ním a dvěma hlavními protivníky, kteří se v politice pohybují již více než tři desetiletí. Relativně nová tvář v politickém životě nepotřebovala bombastickou kampaň, aby byla brána vážně. Dostatečně přesvědčivé byly jeho výsledky ve funkci ministra financí, kdy zdůrazňoval krátkodobé zvyšování platů a záměrně opomíjel negativní dlouhodobé dopady. Ekonomický populismus se spojil s tím politickým a výsledkem byla hodnotově neutrální kampaň, vyznačující se univerzální modrou barvou a poselstvími optimismu ne nutně podloženým realitou.

Obrázek 7 (Zdroj: Istinomer)^[1]

^[1] <https://www.istinomer.rs/analize/ko-je-jakov-milatovic-koji-tvr-di-da-ce-mila-poslati-u-penziju/>

Stejně tak Milatovićova shromáždění se do značné míry lišila od shromáždění jeho soupeřů. Kandidátovy mítinky se odehrávaly bez vlajek, hudby nebo dalších symbolů příslušnosti k jedné národnostní skupině. Dělo se tak záměrně, aby bylo demonstrováno, že Milatović bude prezidentem všech občanů bez ohledu na jejich identitu. Na mítincích nevystupovalo mnoho řečníků, aby bylo demonstrováno, že Milatović je ústřední postavou, za níž nestojí žádná těžká stranická infrastruktura. Byl také jediným kandidátem, který navštívil veřejná prostranství a neplánovaně se vydával mezi voliče. Milatovićova kampaň byla navíc specifická tím, že udržoval přímou komunikaci se svými příznivci na sociálních sítích a byl velmi vstřícný a zdvořilý navzdory mnoha anonymním účtům snažícím se o jeho diskreditaci. Období před druhým kolem se pak vyznačovalo přítomností lídrů ostatních politických stran na jeho mítincích ve snaze vyslat poselství o jednotě v politické konfrontaci se stávajícím prezidentem.

Obrázek 8 (Zdroj: Facebook)^[1]

^[1] <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=162494466622057&set=pb.100085845147379.-2207520000.&type=3>

Obrázek 9 (Zdroj: Vijesti)^[i]

^[i] <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/648170/milatovic-djukanovic-zna-da-gubi-gradjani-ce-mu-reci-zbogom>

iii. *Ruský vliv: postoje kandidátů*

Černá Hora má s Ruskem tradičně hluboké a rozsáhlé historické vztahy. Po mnoho staletí byla považována za zemi v tradiční sféře ruského vlivu a i v současné době udržuje mnoho politických aktérů v zemi spolupráci s ruskými partnery, často ve formě finanční či zpravodajské pomoci. To bylo nejzřetelněji vidět v roce 2016, kdy bylo odhaleno spiknutí s cílem násilně svrhnout vládu v den konání parlamentních voleb.^[i] Pokus o převrat byl výsledkem spolupráce agentů ruské vojenské rozvědky GRU, srbských duchovních skupin a některých černohorských politiků, převážně vůdců Demokratické fronty (DF).^[ii]

Jedním z obviněných a odsouzených za pokus o převrat byl tehdy Andrija Mandić. Ve vysoce kontroverzním a právně pochybném procesu byl sice shledán vinným z úmyslu spáchat teroristický čin, nicméně se mohl stát poslancem a následně kandidátem na prezidenta.^[iii] Není těžké odvodit, že Mandićovy postoje jsou otevřeně proruské – kandidát se například veřejně chlubí návštěvami Kremlu a „přátelstvím“ s Vladimírem Putinem.^[iv] V minulosti se také objevily spekulace, že Kreml financoval politické kampaně DF, a to buď přímo nebo prostřednictvím srbských prostředníků. Ačkoliv během prezidentské kampaně Mandić své proruské postoje upozadil, lze se domnívat, že jeho vítězství by znamenalo jasné posílení ruského a srbského vlivu na černohorskou politiku. Mandić a Demokratická fronta například společně se spřátelenými médii vystupovali proti zavedení ekonomických sankcí vůči Rusku, opatrně podporovali ruské válečné úsilí a hlasitě protestovali proti zapojení NATO do konfliktu.^[v] DF se zároveň těší dlouhodobé podpoře SPC –zdaleka nejrozšířenější náboženské organizace v Černé Hoře, která byla Spojenými státy označena za nástroj zlovolného ruského vlivu.^[vi] Mandić byl tak jediným otevřeně proruským kandidátem.

^[i] Andrew Higgins, "Finger Pointed at Russians in Alleged Coup Plot in Montenegro", 26. listopadu 2016.

<https://www.nytimes.com/2016/11/26/world/europe/finger-pointed-at-russians-in-alleged-coup-plot-in-montenegro.html>

^[ii] Guardian, "Montenegro prosecutor says Russian nationalists behind alleged coup plot," Guardian, 6. listopadu 2016.

<https://www.theguardian.com/world/2016/nov/06/montenegro-prosecutor-milivoje-katnic-russian-nationalists-behind-alleged-coup-plot>

^[iii] MINA, ""Hapšenje poslanika bez skidanja imuniteta skandal," Mondo, 30. listopadu 2018. <https://mondo.me/info/Crna-gora/a713136/Andrija-Mandic-Hapsenje-poslanika-bez-skidanja-imuniteta-skandal.html>

^[iv] Vijesti, "DF: Vijesti, 17. ledna 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/19972/putin-liderima-df-a-vi-ste-pravi-heroji>

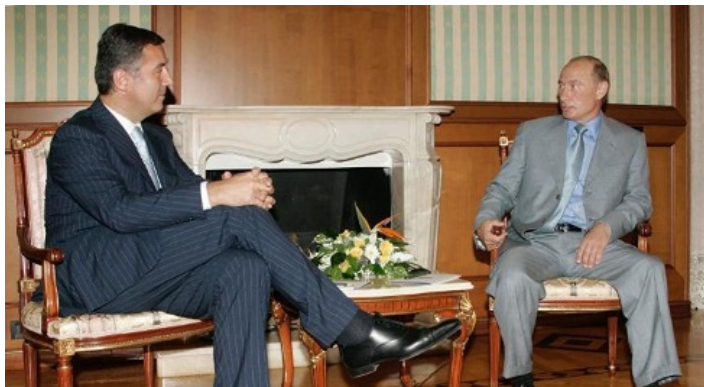
[v] BETA, "Skupština Crne Gore o Rezoluciji o Ukrajinu, DF protiv," Danas, 27. července 2022. <https://www.danas.rs/svet/region/skupstina-crne-gore-o-rezoluciji-o-ukrajini-df-protiv/>.

[vi] Keenneth Morrison a Vesko Garčević, "The Orthodox Church, Montenegro, and the 'Serbian World'," Atlantic Initiative, 2023. <https://atlanticinitiative.org/wp-content/uploads/2023/02/SPC-WEB.pdf>.

Obrázek 10 (Zdroj: Vijesti[1])

[1] <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/19972/putin-liderima-df-a-vi-ste-pravi-heroji>

Obrázek 11 (Zdroj: Al Jazeera)[1]

[1] <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2014/8/9/zasto-smo-se-prestali-voljeti-sa-rusijom>

Đukanović a jeho DPS měli v minulosti úzké vazby na ruské politické a podnikatelské elity. Za jejich vlády došlo v zemi k rozsáhlým investicím ze strany ruských podnikatelů, zejména do nemovitostí. V roce 2011 také DPS podepsala dohodu o spolupráci s Putinovým Jednotným Ruskem. Đukanovićův hlavní politický poradce je pak považován za „ruského člověka“. [1] Sám Đukanović nicméně nikdy nepoužil proruskou rétoriku a vždy zdůrazňoval, že vstup a setrvání v Severoatlantické alianci je přednostní prioritou černoohorské zahraniční politiky. Před i v průběhu prezidentské kampaně Đukanović opakovaně vyslovil podporu Ukrajině a připojil se jak k dodávkám zbraní a dalšího vybavení do země,

tak ke všem sankčním balíčků zavedeným EU.^[ii] Na druhou stranu je třeba zmínit, že Đukanović a DPS dlouhodobě odmítají řešit otázku působení ruského vlivu v Černé Hoře – země tak nadále zůstává jedním z posledních ruských útočišť v Evropě, což mimo jiné umožnilo rozsáhlou imigraci ruských občanů přicházejících ze Srbska.

Pokud jde o Milatoviće, za zmínku stojí, že jeho vstup do politiky byl spjat s podporou SPC.^[iii] Navzdory tomu ale nešlo u kandidáta pozorovat zásadní známky ruského vlivu. Milatovićův pohled na všechna zahraničněpolitická témata byl velmi jasný: jmenovitě odsoudil ruskou agresi na Ukrajině a vyjádřil neochvějně odhodlání udržet geopolitický kurz sblížení Černé Hory s politikou EU.

[ii] Vijesti, "DPS potpisao ugovor sa Putinovom strankom," Vijesti, 24. září 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/346418/dps-potpisao-ugovor-sa-putinovom-strankom>.

[iii] Sanja Blagojević, Đukanović: Crna Gora nije neprijatelj Rusiji nego agresiji," DW, 19. února 2023. <https://www.dw.com/sr/%C4%91ukanovi%C4%87-crna-gora-nije-neprijatelj-rusiji-nego-agresiji/a-64754531>.

[iii] Andy Hail, "Jakov Milatović, muž, který sesadil dlouholetého vůdce Černé Hory", RFE, 3. dubna 2023. <https://www.rferl.org/a/montenegro-milatovic-election-profile-djukanovic-vote/32344969.html>.

iv. Ruský vliv: dezinformace během voleb

Ruské dezinformace se v Černé Hoře šíří zpravidla třemi kanály. Jednak skrze tradiční média, jako jsou televize, noviny nebo internetové portály. Zároveň se jedná o sociální sítě a komunity automatizovaných účtů (botů) a trollů. V neposlední řadě pak skrze „pseudo-odborné“ komunity složené z politických analytiků.

Tradiční média hrají velmi důležitou roli ve společnostech s málo rozvinutou politickou kulturou. Jednotlivci v takových společnostech jsou náchylní k manipulativním technikám, neboť do značné míry bezvýhradně věří mediálnímu obsahu. Vzhledem k tomu, že mediální gramotnost je v Černé Hoře na velice nízké úrovni, neexistuje navzdory snahám segmentů společnosti mnoho cest, jak se dezinformacím efektivně bránit. V mnoha černohorských médiích se během prezidentské kampaně otevřeně objevovala ruská propaganda (IN4S, Borba, TV Srpska, TV Adria atd.).^[i] Podobnou roli hrála i média ze Srbska a srbské části Bosny a Hercegoviny, která otevřeně fandí ruskému válečnému úsilí, „denacifikaci Ukrajiny“ a podobným notorickým narativům.^[ii] Dle očekávání se tak tato média v prvním kole silně postavila za kandidaturu Andriji Mandiče, zatímco v kole druhém poskytly podporu Milatovićovi, a to pod záštitou boje proti Đukanovićovi. Sám Đukanović je v této části mediálního prostoru často zobrazován velmi negativně. Bývá označován jako „Dukljanin“ (černohorský středověký stát, synonymum pro krypto-nacionalismus), „ustaša“ (chorvatští fašisté z doby druhé světové války), „zrádce Srbů“ nebo „kmoť mafie“.^[iii] Podobně je vše, co není v souladu s ruským narativem, v těchto médiích označeno za „protiruské“ nebo „protisrbské“. Po celou dobu prezidentské kampaně se v těchto kanálech šířily dezinformace o možných nepokojích, Đukanovićově údajném plánu vyhlásit výjimečný stav a zatknout vedoucí představitele DF či PES nebo o jakémsi importu speciálních jednotek z Albánie, které by pomohly posílit mocenskou pozici úřadujícího prezidenta v rámci policejních struktur.^[iv] Ačkoliv se žádná taková zpráva nepotvrdila, jejich šíření napomohlo vyvolávání pocitu strachu a další polarizaci společnosti.

Sociální sítě, zejména Twitter, se v poslední době v Černé Hoře těší rostoucí popularitě. Politické subjekty je proto hojně začaly využívat k propagaci a snazší komunikaci. Jediným prezidentským kandidátem, který byl osobně přítomen na sociálních sítích, byl Jakov Milatović – ostatní využívali buď stranické profily nebo přenechali řízení osobních profilů svým PR týmům.^[v] DPS i DF zaměstnávaly armádu botů a trollů, jejichž cílem bylo kontaminovat a narušit komunikační kanály a šířit vliv dezinformací.^[vi] Ani tradiční média často nedokázala ověřit fakta informací ze sociálních médií, což vedlo k rapidně narůstajícímu zmatku ve veřejném prostoru. Většina falešných zpráv však přicházela prostřednictvím ruské komunikační sítě Telegram a extremistických

skupin sdružujících se ve virtuálních komunitách v rámci této aplikace.^[vii] Právě zde se lidé mohli dočíst o „triumfálním ruském tažení na Ukrajině“, o Putinově podpoře DF v probíhajících volbách nebo o tom, že Đukanović utekl ze země po druhém kole voleb či že mudžahedíni a ukrajinští bojovníci migrují do Černé Hory, aby zabránili předání moci. Veřejnost se o nepravdivosti podobných informací mohla dozvědět alespoň díky soustavné práci nezávislých fact-checkerů.^[viii]

Na šíření ruských dezinformací se podíleli i političtí aktivisté převlečení za akademiky, analytiky a členy občanské společnosti. S využitím všech výše uvedených komunikačních kanálů vytvořili falešnou odbornou komunitu, která pod maskou profesionality vydělávala na politické agitaci. Mnohé televizní pořady v Černé Hoře i v Srbsku sloužily výhradně jako nástroje propagace nejprve Andriji Mandiče a posléze Jakova Milatoviće.^[ix] Zúčastnění experti se přitom dopouštěli porušování všech možných etických kodexů, akademických zásad, a dokonce i právních předpisů.

[i] Podívejte se například na: IN4S, "Пребирачевић: <https://www.in4s.net/prebiracevic-nije-realno-sumnjati-u-pobedu-rusije/>, 14. února 2023.

[ii] Informátor, "TO JE TO, RASPLAMSAVA SE?! Kadirov najavio novu denacifikaciju!? "Borbu protiv satanizma nastaviti šitom Evrope," Informer, 7. února 2023. <https://informer.rs/planeta/vesti/769787/kadirov-najavio-denacifikaciju-poljske>.

[iii] Informátor, "CRNOGORSKI SULTAN! Pogledajte NEVEROVATNO imanje Đukanovića koje je izgradio na uzurpiranoj državnoj zemlji! Inspekcija reklamu: "RUŠI" (VIDEO)," Informer, 5. dubna 2023. <https://informer.rs/planeta/balkan/783796/milo-djukanovic-niksic-imanje>.

[iv] IN4S, "Ђукановић се поново окомио на Србију: Трпимо јаку и агресивну кампању од стране Београда," IN4S, 16. března 2023. <https://www.in4s.net/djukanovic-se-ponovo-okomio-na-srbiju-tpimo-jaku-i-agresivnu-kampanju-od-strane-beograda/>.

[v] https://twitter.com/JakovMilatovic?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor

[vi] Dan, "Milović: Dan, 6. února 2023. <https://www.dan.co.me/vijesti/politika/milovic-medojevic-i-dps-botovi-obmanuli-javnost-o-automobilu-5159944>.

[vii] DFC, "Izbori pod lupom: kratak osvrt na predsjedničke izbore," DFC, 10. dubna 2023. <https://dfcme.me/kratak-osvrt-na-predsjednicke-izbore/>.

[viii] DFC, "Disinfo Brif #19," DFC, 8. května 2023. <https://dfcme.me/disinfo-brif-19/>.

[ix] Aktuelno, "ČANAK I MARIĆ ZAISTA PRETJERALI: Zabraniti Happy TV u Crnoj Gori zbog vrijeđanja!", Aktuelno, 30. března 2023. <https://www.aktuelno.me/politika/canak-i-maric-zaista-pretjerali-zabraniti-happy-tv-u-crnoj-gori-zbog-vrijeđanja/>. Gradski, "I Raković uz Milatovića: Srbi da budu većina na popisu, stvoriti jedinstvenu srpsku državu," Gradski, 24. března 2023. <https://gradski.me/i-rakovic-uz-milatovica-srbi-da-budu-vecina-na-popisu-stvoriti-jedinstvenu-srpsku-drzavu/>.

c. Výsledek a dny poté: co následovalo

Předání moci úřadu prezidenta proběhlo hladce. Na konci volebního dne Đukanović akceptoval Milatovićovo vítězství a nevyjádřil ambice výsledek zpochybnit.^[i] Milatović vítězství oslavil ve společnosti téměř všech lídrů vítězné parlamentní většiny z roku 2020. Nechal se slyšet, že se nejedná pouze o jeho vítězství, ale kolektivní vítězství všech zúčastněných stran a vítězství celé Černé Hory. Zároveň oznámil, že jeho funkční období se ponese ve znamení zahájení celospolečenského dialogu, jehož cílem bude překonat hluboká rozdělení napříč černohorským obyvatelstvem.^[ii]

Mezinárodní pozornost využil Milatović k tomu, aby otevřeně zopakoval své hlavní postoje k zahraniční politice Černé Hory: pro EU, pro NATO a pro regionální integraci. Milatović okamžitě vyvolal kontroverzi mezi Srby, když

zopakoval nepopulární názory na genocidu ve Srebrenici, ruskou agresi a mnohá další témata, kde krajně pravicová politika prosazuje alternativní, revizionistické pohledy na věc.^[iii] Kromě deklarativní podpory hlavních zahraničněpolitických cílů učinil však Milatović i některé kroky v rozporu s tím, co sliboval během kampaně. Za prvé, ačkoli neexistuje žádná zákonná povinnost prezidenta ukončit členství v politické straně, jako gesto dobré vůle se dalo očekávat, že k němu nově zvolený prezident přistoupí, aby ukázal, že chce skutečně být prezidentem všech občanů. Milatović nicméně oznámil, že z funkce místopředsedy PES neodstoupí a nadále bude aktivním členem.^[iv] Prezident zároveň porušil tradici, když oznámil, že místo ve starém královském městě Cetinje se jeho inaugurace bude poprvé konat v současném hlavním městě Podgorica – údajně z důvodu „bezpečnostního rizika“.^[v] V neposlední řadě si také Milatović ještě před nastoupením do úřadu pospíšil, aby v Murině uctil památku obětí intervence NATO v Jugoslávii v roce 1999 a jménem Černé Hory se omluvil pozůstalým rodinám.^[vi] Všechny tyto kroky byly zcela v rozporu s tím, jak své možné prezidenství Milatović prezentoval během kampaně.

Volební cyklus v Černé Hoře pokračuje stabilním tempem. Předčasné parlamentní volby se budou konat 11. června a o největší počet hlasů se opět ucházejí DPS a PES. V situaci, kdy neexistuje plně efektivní soudnictví, lze očekávat další polarizovanou a polarizující kampaň. Namísto reformy volebního systému tak bude docházet pouze k dalšímu zneužívání veřejných institucí a s ním spojeného rozměňování důvěryhodnosti a legitimacy státu.

[i] Danas, ""Prihvatam ovakav sud demokratske javnosti": Đukanović priznao poraz i čestitao Milatoviću," Danas, 2. dubna 2023.

<https://www.danas.rs/svet/region/djukanovic-priznao-poraz/>

[ii] Mondo, "Prvo obraćanje Jakova Milatovića poslije pobjede: 30 GODINA smo čekali ovu noć, zbogom diktatoru," Mondo, 2. dubna 2023.

<https://mondo.ba/Info/Region/a1211506/Jakov-Milatovic-prvo-obraćanje-poslije-pobjede-na-izborima.html>

[iii] Vijesti, "Milatović o genocidu u Srebrenici: Moja pozicija je vrlo jasna," Vijesti, 7. dubna 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/651395/milatovic-o-genocidu-u-srebrenici-moja-pozicija-je-vrlo-jasna>.

[iv] Antena M, "Milatović: Antena M, 3. dubna 2023. <https://www.antenam.net/politika/282171-milatovic-necu-podnijeti-ostavku-na-partijsku-funkciju-u-pokretu-evropa-sad-iskljucujem-saradnju-sa-dps-om>.

[v] Vijesti, "Predsjednica Skupštine sazvala sjednicu, inauguracija Milatovića u Podgorici," Vijesti, 26. dubna 2023.

<https://www.vijesti.me/vijesti/politika/653921/predsjednica-skupstine-sazvala-sjednicu-inauguracija-milatovica-u-podgorici>.

[vi] Dan, "(VIDEO) Milatović u Murinu: Došao sam da se poklonim nezužnim žrtvama i izvinim u ime države," Dan, 30. dubna 2023.

<https://www.dan.co.me/vijesti/drustvo/video-milatovic-u-murini-polozio-vijenac-zrtvama-bombardovanja-5175374>

4. Závěr

Předání moci úřadu prezidenta proběhlo hladce. Na konci volebního dne Đukanović akceptoval Milatovićovo vítězství a nevyjádřil ambice výsledek zpochybnit.^[i] Milatović vítězství oslavil ve společnosti téměř všech lídrů vítězné parlamentní většiny z roku 2020. Nechal se slyšet, že se nejedná pouze o jeho vítězství, ale kolektivní vítězství všech zúčastněných stran a vítězství celé Černé Hory. Zároveň oznámil, že jeho funkční období se ponese ve znamení zahájení celospolečenského dialogu, jehož cílem bude překonat hluboká rozdělení napříč černohorským obyvatelstvem.^[ii]

Mezinárodní pozornost využil Milatović k tomu, aby otevřeně zopakoval své hlavní postoje k zahraniční politice Černé Hory: pro EU, pro NATO a pro regionální integraci. Milatović okamžitě vyvolal kontroverzi mezi Srby, když zopakoval nepopulární názory na genocidu ve Srebrenici, ruskou agresi a mnohá další témata, kde krajně pravicová politika prosazuje alternativní, revizionistické pohledy na věc.^[iii] Kromě deklarativní podpory hlavních

zahraničněpolitických cílů učinil však Milatović i některé kroky v rozporu s tím, co sliboval během kampaně. Za prvé, ačkoli neexistuje žádná zákonná povinnost prezidenta ukončit členství v politické straně, jako gesto dobré vůle se dalo očekávat, že k němu nově zvolený prezident přistoupí, aby ukázal, že chce skutečně být prezidentem všech občanů. Milatović nicméně oznámil, že z funkce místopředsedy PES neodstoupí a nadále bude aktivním členem.^[iv] Prezident zároveň porušil tradici, když oznámil, že místo ve starém královském městě Cetinje se jeho inaugurace bude poprvé konat v současném hlavním městě Podgorica – údajně z důvodu „bezpečnostního rizika“.^[v] V neposlední řadě si také Milatović ještě před nastoupením do úřadu pospíšil, aby v Murině uctil památku obětí intervence NATO v Jugoslávii v roce 1999 a jménem Černé Hory se omluvil pozůstalým rodinám.^[vi] Všechny tyto kroky byly zcela v rozporu s tím, jak své možné prezidenství Milatović prezentoval během kampaně.

Volební cyklus v Černé Hoře pokračuje stabilním tempem. Předčasné parlamentní volby se budou konat 11. června a o největší počet hlasů se opět ucházejí DPS a PES. V situaci, kdy neexistuje plně efektivní soudnictví, lze očekávat další polarizovanou a polarizující kampaň. Namísto reformy volebního systému tak bude docházet pouze k dalšímu zneužívání veřejných institucí a s ním spojeného rozměňování důvěryhodnosti a legitimacy státu.

[i] Danas, ""Prihvatam ovakav sud demokratske javnosti": Đukanović priznao poraz i čestitao Milatoviću," Danas, 2. dubna 2023.

<https://www.danas.rs/svet/region/djukanovic-priznao-poraz/>

[ii] Mondo, "Prvo obraćanje Jakova Milatovića poslije pobjede: 30 GODINA smo čekali ovu noć, zbogom diktatoru," Mondo, 2. dubna 2023.

<https://mondo.ba/Info/Region/a1211506/Jakov-Milatovic-prvo-obraćanje-poslije-pobjede-na-izborima.html>

[iii] Vijesti, "Milatović o genocidu u Srebrenici: Moja pozicija je vrlo jasna," Vijesti, 7. dubna 2023. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/651395/milatovic-o-genocidu-u-srebrenici-moja-pozicija-je-vrlo-jasna>.

[iv] Antena M, "Milatović: Antena M, 3. dubna 2023. <https://www.antenam.net/politika/282171-milatovic-necu-podnijeti-ostavku-na-partijsku-funkciju-u-pokretu-evropa-sad-iskljucujem-saradnju-sa-dps-om>.

[v] Vijesti, "Predsjednica Skupštine sazvala sjednicu, inauguracija Milatovića u Podgorici," Vijesti, 26. dubna 2023.

<https://www.vijesti.me/vijesti/politika/653921/predsjednica-skupstine-sazvala-sjednicu-inauguracija-milatovica-u-podgorici>.

[vi] Dan, "(VIDEO) Milatović u Murinu: Došao sam da se poklonim nedužnim žrtvama i izvinim u ime države," Dan, 30. dubna 2023.

<https://www.dan.co.me/vijesti/drustvo/video-milatovic-u-murini-polozio-vijenac-zrtvama-bombardovanja-5175374>

